

NAGY LAJOS KIRÁLY VISZONYA AZ AQUILÉJAI PÁTRIÁRKÁKHOZ.

TÖRTÉNETI TANULMÁNY.

IRTA

PÓR ANTAL

R.-TAG.

Felolvastatott a Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Oszt. 1900. június 12-én tartott ülésén.

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1900.

Stephaneum, a Szent-István-Társulat nyomdája.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28 a.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISZONYA AZ AQUILÉJAI PÁTRIÁRKÁKHOZ.

E tanulmány a magyar királyok, nevezetesen Nagy Lajos király viszonyáról az aquiléjai pátriárkákhöz, hazánk történetének új fejezetét, pedig nem éppen érdektelent, kívánja közzétenni, mely újabb tanúságot adjon nemcsak e nagy királyunk nemes jelleméről és politikai bölcseségéről, de egyúttal a magyar nemzet nagy hatalmi állásáról a XIV. században.

I.

Éjszokról a karni alpesek, keletről Karst nyúlványai, nyugatról az Ampezzo helység határolja a furláni (friauli, Forum Julii) alföldet, mely az Ausa és Livenza befolyásánál maga is beereszkezik az Ádria lagunáiba. Szomszédjai éjszakon és éjszaknyugaton Karintia és Tirol, nyugaton a velencei birtok.

Ezen a területen keletkezék szerény alapokból, sok veszély és szívós küzdelem közt az aquiléjai püspökségből a hatalmas aquiléjai pátriárkaság, a német birodalom legelső papi állama.

Aquiléja, a rómaiak uralma alatt a provincia venetának fővárosa, a furláni lagunáknál feküdt, ott, hol az Ausa és Torre folyók egyesülnek, mintegy másfél órányira a tengertől. Attila 452-ben szétrombolta s ettől fogva előbbi nagyságát nem tudta visszanyerni.

Püspöki széke alapítását némelyek szent Titusnak, szent Pál apostol tanítványának tulajdonítják; más hagyomány szerint szent Márk evangélista már 46-ban járt itt, mint szent Péter

küldötte Rómából, hogy az Ádria partjain hirdesse az evangéliumot s ő volt Aquiléja első püspöke; midőn pedig 48-ban visszatért Rómába, hogy onnét Alexandriába induljon, helyébe szent Hermagorast választották püspökké.

Valószínűleg Damasus pápa (360—385) idejében történt, hogy Aquiléja metropolitaságra emeltetett, alája rendeltetvén a velencei és isztriai tartományok püspökei: Padova, Torcello, Altinum, Acesum, Treviso, Matriara, Verona, Grado, Novà, Capriola, Trento (Tridentinum), Feltre, Ceneda, Belluno, Sabiona, Opitergium, Celina, Forum Julii, Triest, Parenzo, Pola, Aemona (Citta nova, Isztriában).¹

Paulus diaconus (Hist. Longob. II., 8.) említi, hogy azon időben, midőn Attila Aquiléját szétdúlta, érseke az ádriai tenger Triest közelében fekvő szigetére, Gradóra vonult, hol, miután hívei egy része követé, új város keletkezék.

A VI. században (?) az aquiléja-gradói érsek elszakadt a római egyháztól; 570 táján ugyan visszatért a szentszék hűségére, de valamennyi alantas püspökét nem hozhatta magával. A szakadárok ekkor visszaállították Ó-Aquiléjában a metropolist és érsekét, kit az *aquiléjai pátriárka* büszke czímével ruháztak föl, minek következtében a pápa indítatva érezte magát a grado-aquiléjai érseknek is megadni a pátriárka czímet, nehogy a vele egyesült érseki tartomány mögötte maradjon a szakadárnak.

Igy tehát szinte egy időben két pátriárkátus keletkezett: az új-aquiléjai vagyis gradói, az egyesültek és az ó-aquiléjai, vagyis a szakadárok pátriárkátusa. Minthogy pedig 700-ban a szakadárok is visszatértek a római egyház kebelébe, mind a két főpap megtartotta pátriárka-czímét, a nélkül azonban, hogy a metropolitai jogokon kívül másokat is gyakoroltak volna.

A két pátriárka közt mindjárt kezdetben kitört az ellenségeskedés. 630-ban az ó-aquiléjai pátriárka a gradóit megtámadta, városát megdúlta, főtemplomát kifosztotta s aztán zsákmányával visszatért Aquiléjába. Az efféle rablótámadások többször ismétlődtek azután is s a gyűlölség átszállott Velen-

¹ Neher, Kirch. Geographie, I, 253. V. ö. Eubel, Hierarchia Cath. 99.

czére, mely a gradói pátriárkát tisztelte főpapjának és hat századnál tovább tartott.¹ Nagy későre, 1163-ra esett, hogy a gradóiak és velenceiek megboszulhatták magukat. A velencei korirók közlik, hogy midőn Ulrik aquiléjai pátriárka újabban megtámadta Gradót, azt kifosztotta s éppen indulóban volt hazafelé, a velencei hajók hirtelen körülfogták. Hogy szabadon bocsássák, kötelezettséget kellett vállalnia, miszerint évi adóképpen a farsang végén egy tulokkal és tizenkét sertéssel kedveskedik a velencei népnek. Sokáig szokásban volt ez ajándék-állatokat (a nép humora szerint mint a pátriárka és kanonokjai személyesítőit) Velenczében körülhajtani és elosztani.²

Az aquiléjai pátriárkátus, mely a longobárdok korában csak tengődött, gyorsan föllendült azután, hogy Nagy Károly császár a német birodalmat megalapította. Nem csupán a vallásosság, de Görögország és Velenceze ellen irányzott politikai tekintetek is elősegítették e föllendülést. A IX. századtól fogva egymásután gyarapodott Aquiléja egyházi hatalma és vele területe főleg a föllázadt longobárdoktól elvett birtokokból. Nagy Károly kiterjesztette a pátriárka joghatóságát a Drávaig, a hol később Magyarországgal lett határos.³

A X. és XI. században a császári kegyelem mindinkább fölvirágoztatá Aquiléját, melynek főpapjai sokkal előbb, mint a legtöbb német egyházi fejedelem, kiterjedt fekvőségekhez jutottak. Nem csupán a friauli grófságban, Görczben és Isztriában, hanem az Isónzótól a Livenzáig, a Caorle melletti tenger-től nyugat felé a Livenzán túl is nagy földrészeket szereztek, sőt a mai Krajnában (az akkori szláv határföldön, Windische March) is kaptak területeket, melyek értékét a császároktól nyert szabadalmak (pénzverő-jog) nagyban növelék, míg végre IV. Henrik császár megadta nekik a fölségi jogokat is, melyeket eddig a bajor és karantán herczegek gyakoroltak.⁴ A pátriárka évi jövedelmét az időben 150.000 aranyra (ducat) teszik!

¹ *Daru*, Gesch. Venedigs, I., 19.

² Ugyanott I., 85.

³ *Zahn*, Friaulische Studien (Archiv f. öst. Gesch. LVII., 277.).

⁴ Isztriát és Krajnát nem sikerült a pátriárkának a meráni her-

Aquiléja nagy előnyére szolgált, hogy pátriárkái kiváltképpen német fejedelmi vagy főúri sarjak sorából kerültek, kik családi birtokaikkal is gazdagították egyházi javadalmaikat. E helyt főleg két pátriárkát kell említenünk, kik egyházukat különösen gazdagították. Ezek egyike II. Ulrik, a Treffeni grófok nemzetségéből. Ulrik szülei összes családi birtokaikat, Treffen és Tieffen várakat Villach mellett Karintiában s az Ossiach tava mellett fekvő várföldeket Aquiléja egyházának hagyták.¹

A másik pátriárka régi ősmérősünk: Bertold andechsi gróf, meráni herceg, II. Endre királyunk feleségének, a szerencsétlen Gertrudnak öccse, kit a kalocsai érseki székből III. Honorius pápa 1218 márczius 27-én Aquiléjába áthelyezett.²

Aquiléja ekkor lépett szorosabb viszonyba Magyarországhoz.

II. Endre király Gertrud halála után igen megnehezelt vala sógorára, Bertold kalocsai érsekre, kit a pápához intézett levelében békebontónak nevez, sikkasztással vádol; de talán mert fiai szerették jókedvű bácsikájukat, ismét kibékült vele és midőn a Szentföldre készült, Béla herceget (az utóbb IV. Béla királyt) hozzá küldötte Steinba, hol az játszótársával Dénesfia (a Tomaj-nemzetségbeli Bánfi) Dénessel együtt, atyja visszaérkeztéig tartózkodott.³ Minthogy pedig Bertold 1217-ben, midőn II. Endre király a Szentföldre ment, még nem volt pátriárka, valószínű, hogy Gertrud királyné katasztrófája után, megtartván kalocsai érseksége jövedelmeit, családi birtokára

czetek ellenében megtartaniok, csak midőn Meráni Henrik, isztriai őgróf, Gertrud magyar királyné fivére, Fülöp király meggyilkolásában való részvétele miatt száműzetett (1208), sikerült Wolfger pátriárkának jogait Isztriára és Krajnára érvényesítenie. (*Huber*, *Gesch. Rudolf IV.*, 63. lap.)

¹ *Zahn*, *Friaulische Studien* i. h. 296. l.

² *Theiner*, *Monum. Hung.* 1, 11. — *Bianchi*, *Documenta historiae Foro-Julien. summam regesta* (*Archiv f. öst. Gesch.* XXI, 187). — *Eubel*, *Hierarchia cath.*

³ *Fejér*, *CD. IV/1.*, 21: IV. Béla királynak 1235-ben kelt privilégiumából. — Úgy látszik, hogy azon magyarok közül, kik Béla herceget Steinba kísérték, egy tekintélyes férfiú ott is maradt, minthogy Gergely pátriárka tanúi közt 1261 nov. 30-án előkerül: *Walterus dictus Hungarus de Stayn.* (*Zahn*, *Austro-Friulana*, 5.)

vonult vissza. Később azonban II. Frigyes császár érdekében el-eljárt Magyarországra, hogy — mint ezt IX. Gergely pápa 1229 januárius 20-án kelt levelében keményen szemére veti — II. Endre királyt a pápa hűségétől elcsábítsa, megrontsa és a római egyháztól eltántorítsa. A pápa már előbb káplánját, Egyed mestert küldötte hozzá, hogy ez őt intse; de Bertold kitért a pápa követe elől úgy, hogy nem találkozhattak; ellenben nem szünt meg Pólából és a pátriárkaság egyéb tengeri kikötőiből szabad utat engedni mindazoknak, kik II. Frigyes császárhoz átkelni szándékoztak. Óva inti tehát a szentatya, hogy ilyesektől, valamint különféle és förtelmes kihágásoktól, melyekről neki hiteles tudomása van, tartózkodjék, különben kiközösíti, mire nézve a gradói pátriárkának és castellanói (Felső-Olaszországban) püspöknek kiadta már a fölhatalmazást.¹

De Bertold siketségre vette e korholást, fenyegetést és nem állott el Barbarossától, ki egyébiránt neki jóakaró, kegyelmes császára volt és sok kedvezményben részesítette. Csalódott tehát IX. Gergely pápa azon reményében, hogy Bertold megemlékezvén a vett jótéteményekről, engedelmeskedni fog neki, mert nem szakadt el a császártól, az egyház ellenségétől s a császárt annak ellenére, hogy ki volt közösítve, a templomba menni engedte, békecsókot adott neki, vele étkezett — az egyház meggyalázásával. Megérdemelné — úgymond a pápa — hogy hűtelenségeért kemény büntetést szenvedjen; mégis unokaöcsesei: Béla herczeg és Kálmán rutén király iránt való tekintetből megkegyelmez neki és miután személyesen megkövetendette, meg fogja hagyni a castellanói püspöknek, hogy a kiközösítés alól föloldozza.²

Világos az előadottakból, hogy a jó viszony Bertold pátriárka s a magyar királyi család közt oly köztudomású volt, miszerint a pápa Bertold pátriárka és Róbert esztergomi érsek közbenjárását kívánta fölhasználni a végre, hogy II. Endre király a német rend lovagjainak a Bárczaságot Erdélyben visszaadja.³

¹ *Fejér*, CD. III/II, 170. — *Bianchi*, Archiv f. öst. Gesch. XXI, 205.

² *Bianchi*, Archiv XXI, 213., de dato Roma, 1239 nov. 19.

³ *Zimmermann* és *Werner*, Urkundenbuch der Deutschen in Siebenbürgen, I, 59.

Sőt midőn 1243-ban híre járt, hogy a tatárok visszatérni szándékoznak Magyarországra, IV. Inceze pápa ugyancsak az aquilėjai pátriárkát bízta meg, hogy keresztes háborút hirdessen a tatárok ellen. Erre ugyan szükség nem volt, Bertold azonban mégis nagy érdemeket szerezhetett a magyar királyi család körül, minthogy a nevezett pápa 1250-ben arra szólította föl a kalocsai érseket s általa az összes magyarországi főpapat, hogy Bertold pátriárkát, ki mint *buzgó* főpap egyháza jogait védvén, folytonos háborúkkal van elfoglalva, melyek miatt adósságba is keveredett, míg háborúi tartanak, évi 2000 márka ezüsttel segítsék.¹

Végre tehát, öreg napjaira (Bertold meghalt 1351 május 23-án) mégis kiérdemelte Meráni Bertold, hogy *buzgó* főpásztor-nak czímezze őt a pápa és nem érdemellenül, minthogy általa és alatta az aquilėjai pátriárkátus gazdagságának legnagyobb fokát érte el. A Sternberg-grófoktól megszerezte Krajnában a lasi uradalmat, Kammering várát és területét a Dráva völgyében Villach fölött. Testvére, Meráni Ottó, átengedte a pátriárkátusnak Stein városában, Laibach mellett két várát s a wippachi fekvősegeket. Sógornőjétől, Zsófiától, az isztriai markoláb özvegyétől megkapta a pátriárkátus Laibach mellett Lubeket és Littai mellett Lushát. Ő maga átengedte egyházának minden örökölt ministerialisát, mihez képest, a mit a patriárkaság Krajnában Wippach és Adelsberg körül bírt, az mind a Merániak birtokából hárult reá. Megtetézte e gyarapodást Bertold végső rendeletével, melyben örökét, nevezetesen windischgrazi nagyterjedelmű uradalmát Alsó-Stiriában egyházának hagyta.²

Aquiléja ekkor érte el hatalmának tetőpontját, inentől hanyatlani kezdett. A pátriárkaságnak már előbb számos ellensége volt dél és kelet felől: első sorban Velenceze, aztán Treviso, a romanói, caminói urak és főleg a görczi grófok. Ez időben az osztrák hercegek nem egy ízben segítették a pátriárkát, úgy, hogy szinte néphitté vált, hogy valahányszor a

¹ *Theiner*, Monum. Hung. I, 187, 211.

² *Zahn*, Friaul. Studien, 297. l.

pátriárkát az a balsors érte, hogy elfogták, az osztrák hercegnek, mint a pátriárka főpohárnokának volt a kötelessége őt megszabadítani.

Később azonban, azon időtől fogva tudniillik, hogy Karintia Aquiléja birtokába jutott és csaknem az egész határvonalon szomszédja lett Ausztriának, ez legveszedelmesebb ellenségévé vált. Az osztrák hercegeknek, kik egyúttal Karintia hercegei is valának, nem lehetett kedvük szerint, hogy a pátriárkák mint szuverének viselkedének Karintiában és várait hűbérbe adták, a kinek tetszett, minthogy ily állapotból veszedelem háromolhatott reájuk.

Az osztrák részről fenyegető veszedelmet jókor belátták a pápák is, a miért a pátriárkák kinevezésénél a XIII. század közepétől kezdve sohasem voltak tekintettel az osztrák hercegek pártfogására. Ez oldalról ideig-óráig tehát meg volt védve a pátriárka, de más oldalról annál többet anektáltak a velenceiek, kik ellen megvédeni őket a magyar Anjouknak, nevezetesen Nagy Lajos királyunknak volt érdeke. Azonban a pátriárkaság főbaja belső viszonyaiban rejlett. Elvégre is ezek tették tönkre; kivált hűbéri rendszere s a nagy önállóság, melyet tőle vazallusai kierőszakoltak. A furlani nép, a pátriárka törzsbirtokának lakosai, főleg mezei gazdaságból és baromtenyésztésből élt. A kereskedés csupán átvonuló lévén, a népnek csakis a fuvarozásból leendett haszna, ha az utak a nyughatatlan nemesség elől biztosak voltak volna. De arra a pátriárka legjobb szándéka mellett se volt képes, hogy az utak biztonságáról gondoskodjék. Ez igen bántotta a déli (Velence) és éjszaki (Ausztria), kereskedéssel foglalkozó államokat, melyek éppen a friauli bizonytalan állapotok miatt nem érintkezhetek. Míg éjszakon gyöngé államok valának, ez állapoton bajos volt segíteni; de mióta Ausztria kezébe került Karintia, akképpen gondoskodott az Olaszországba vezető út biztonságáról, hogy elfoglalta Venzonét, e friauli erősséget a kereskedelmi út mentén, hogy kereskedőit megvéddesse.

Zahn József tanár, a friauli történetek egyik legalaposabb bűvára, a pátriárkaság romlásának okát a pápai rezervációkban is keresi. Mert ha kezdetben czélszerűnek is látszott, hogy

a szentszék magának tartotta fenn a pátriárkai szék betöltését, később azon körülmény, hogy a pápák kinevezéseiknél mellőzték az előkelő német papokat, kik mögött családjaik állottak, nem vált az egyház (ányagi) javára, minthogy az olasz főpapok, kiknek kinevezésénél főleg egyházi érdemeikre volt tekintet, se rakonczátlan vazallusaikkal, se birtoksóvár szomszédaikkal nem bírtak.¹

Ennyit bevezetesképpen el kellett mondanunk, hogy megértsük a viszonyt, mely Aquiléja és Magyarország közt keletkezett és Nagy Lajos király uralkodása végéig fennállott.

II.

Rövid életű, habár érdekközösségen alapult a szövetség, melyet V. István magyar király és Fülöp választott aquiléjai pátriárka kötöttek az Otakár cseh király ellen indított hadjárat alkalmából, mert miután a békét Pozsonyban 1271 július 3-án megkötötték, hogy ez tartósabb legyen, V. Istvánnak le kellett mondania e szövetségről, jóllehet levelet állított vala ki s ígéreteket is tett a pátriárkának.²

Egészen más viszonyok költötték új életre a magyar Anjouk és az aquiléjai pátriárkák közt a barátságot és szövetséget. E szövetség első sorban Velence túlkapásai ellen irányult. Velence ura akart lenni az Ádria keleti partszegélyének és valamint elfoglalta a dalmát városokat, úgy nem kimélte a pátriárkát sem, ki ellen folyton támadásokat intézett. Az ellenségeskedés szinte szakadatlanul folyt, változó szerencsével. Egyszer úgy értesülünk, hogy Velence és a pátriárka békebirákat választanak a vitás kérdések megoldására (1286 januárius 22.); másszor, hogy az egyesség nem sikerülvén, Velence elfoglalta a pátriárkaság isztriai birtokait; majd ismét, hogy Velence nem törödvén a pápa s a raguzai érsek közbenjárásával (1288 aug. 17.), Triesztnek indult, hogy a várost hatalmába kerítse. De ez alkalommal pórul járt, minthogy a pátriárka

¹ Zahn, Friaulische Studien, Archiv f. österr. Gesch. LVII, 288.

² Theiner, Monum. Hung. I, 299.

széltvervén az ostromló sereget és győzelmét kihasználván, kifosztotta Caorlét és Malamoccoig, Velenceze közvetlen szomszédságáig hatolt, tűzzel-vassal pusztítva mindent. Végre hajóira rakván zsákmányát, Ádria arája könyező szemei láttára indult hazafelé. A velenceziek üldözni se merték (1289), mire aztán béke következett. Hanem a béke sokáig nem tartott, minthogy a bonzanoi bíró (1300) ismét az aquiléjai pátriárka ellen kezdett nagy háborúról újságol.¹ Nem szándékozunk azonban a számitalan és több oldalról megújuló támadásokat részletezni, miután az előadottakból is kitetszik, hogy a pátriárkának azon időben úgy mint a magyar királynak, egy és ugyanazon célja lehetett csak: Velenceze visszaszorítása, a miért csakhamar szövetségesek lettek.²

Azonban e szövetségnek I. Károly király korában csak nyomait észleljük, minthogy e fejedelem még nem látta elérkezettnek az időt, hogy Velenczét megtámadja. Kezdetben ugyanis, hűsz évnél tovább az oligarchia ellen kellett harczolnia, aztán meg a horvátokat iparkodott megfékezni, mert míg e rakonzátlan népet Dalmácia hátmögében engedelmességre nem bírta, Velenceze ellen csak fenyegetődzhetett.

Ezen észlelt nyomok a következők: Miután Ottobonus pátriárka 1315 januárius 13-án elhunyt, az aquiléjai káptalan főesperesét, Villalta Gilót választotta meg pátriárkájának. XXII. János pápa azonban megsemmisítette e választást és Róbert szicíliai király, I. Károly magyar király nagybátyja kérelmére Della Turre Gastont, a milanoi érseket nevezte ki pátriárkának, valószínűleg azért is, hogy a magyar király jó barátot találjon benne.³ Midőn pedig a francia származású Bertrand lett a pátriárka (1334 jul. 4.),⁴ I. Károly magyar király

¹ *Bianchi*, Archiv XXIV, 258. 267. 271. lapok. — *Daru*, I, 231. — Árpádk. új okmt. IX, 472. V, 260.

² Venczel cseh, magyar és lengyel király is ajánlja már Ottobonus pátriárkának barátságát. (De dato Prága, 1305 július 13. *Bianchi*-nál Archiv, XXXI, 178.)

³ *Bianchi*, Archiv, XXXVI, 340. 344. 411. reg.

⁴ Bertrandus (de S. Genès) patriarcha gallus, patria Aquitanus Auditor Rotae honestis moribus legibusque Clerum instituit; proventus eccle-

és Erzsébet királyné örökös szövetséget kötöttek vele, illetve pártfogásukba fogadták az aquilėjai egyházat minden ellensége ellen; nem is kötött I. Károly király békét, fegyverszünetet vagy szövetséget, melybe a pátriárkát be nem foglalta. Erről a szövetségről Erzsébet királyné közbenjárására okiratokat is állítottak ki, a miért I. Károly király életében senki se merete megtámadni a mondott egyházat. E viszonynak volt folyománya, hogy a pátriárka, valamint I. Károly király végső tiszteletéhez, úgy Nagy Lajos király koronázásához ünnepélyes követséget küldött.¹

Aktuálissá lett e szövetség, miután Nagy Lajos király megfékezvén a horvátokat, támadólag lépett föl Velence ellen, hogy Zárát az ostrom alól fölmentse. Bertrand pátriárka büzgön támogatta ez alkalommal Lajos király igyekezeteit. Nap-nap után futárt küldött Lajos királyhoz, írja a doge az arbei grófnak és óhajtja, hogy e futárok valamelyikét elfogják.² — És mert ez — úgy látszik — nem sikerült, avignoni ügynökének hagyta meg a doge, hogy denuncziálja a pátriárkát ő szentségénél, mint olyat, ki Velencének rosszakarója; előbb azonban kérdezősködjék a tullei bitorosnál,³ kinek tanácsa nélkül sem-

siaslicos in pauperes erogavit; Commentarios in Clementinas edidit. (*Muratorii*, SS. XVI, 55.)

¹ *Magy. tört. tár.*, XXIII., 11. — Talán e benső viszonynak köszönhető az is, hogy Károly király a híres Piacenzai Jakabot kapta orvosául. Ezen Jakab előbb (1311 óta) Friaulban Gemona községnek volt orvosa, a miért tisztességes házat és évi fizetésül 200 font veronai kispénzt kapott. Ezért köteles volt a községbeli betegeket, férfiakat és nőket gyógyítani és náluk három ingyenlátogatást tenni; a további gyógykezelés iránt a betegnek egyezkednie kellett vele. Azonban a községből nem volt szabad távoznia a kapitány, tanács és betegek engedelmé nélkül. (*Bianchi*, Archiv, XXXI., 279. reg. a 446. lapon.) Kedvezés volt tehát minden esetre, hogy Gemona elbocsátotta a magyar király óhajtására Jakab orvost, kit ettől fogva lombardnak is neveztek. Eleinte kisebb egyházi méltóságokat viselt nálunk: a háj-szentlőrinczi és pozsonyi prépostságokat, később csanádi, utóbb (1343 március 24.) zágrábi püspök lett és mint ilyen halt meg Budán 1348 október 16-án.

² *Anjouk. dipl. emlékek*, II, 99. de dato 1345 szept. 28.

³ Dominum *Turcellensem* írja e helyett: *Tutellensem*, mert ez volt tulajdonképpen Rogeria Hugónak, VI. Kelemen pápa unokaöccsének

mibe se kezdjen. A panasz pedig oda irányult, hogy Lajos magyar királyt Velence ellen segíti. Az ő tartományán át fognak a magyar és egyéb hadak Isztriába törni a velencei alattvalók károsítására. Kérje meg tehát ő szentségét, hogy a pátriárkát, ki most is a magyar királyt látogatni készül, hathatósan intse meg, hogy észre térjen, vagy pedig mozdítsa el javadalmától. (1346 május 20.)¹

Azonban a pátriárka, ki Lajos királyunkat elkísérte Zára alá, könnyen megfelelhetett e denuncziálásra és ugyan fölképelte a vádaskodó signoriát, mely e fölsüléséről ugyancsak a tullei bitoros által értesült.

A dolog úgy esett, hogy éppen a pápa küldette a pátriárkát Lajos királyhoz.

VI. Kelemen ugyanis, ki a magyar királyi udvar körül bizalmas tudósítokat tartott, jól volt értesülve Lajos király elhatározott szándékáról, hogy Johanna királynőt megfenyítendő, Szicziliába tör. Ezt, ha egyéb okból nem, már csak azért is, mert Szicziliának a szentszék volt ura s az Anjouk ott mint adófizető hűbéresek uralkodának, a pápa mindenképpen megakadályozni törekedett. E végből Ferencz triesti püspököt küldötte a magyar királyi udvarhoz és annyiféle ajánlattal látta el, mint a kire igen nehéz föladat váraozik. Meghagyta neki azt is, hogy a magyar főpapok tanácsát, valahányszor reá

közneve. Előbb szent Benedek-rendi apát és tullei (Tutellen, Franciaországban) püspök volt. E név rajta maradt akkor is, mikor a pápa kinevezte tt. s. Laurentii in Damaso bitorosnak, a minthogy a legtöbb bitorosnak volt *vulgo*-ja. (*Baumgarten*, Camera collegii cardinalium, 274. lap.)

¹ *Anjouk. dipl. eml.* II, 159. Tudnivaló, hogy Lajos király öcsesét, András herceget ekkor meggyilkolták volt és hogy Lajos királyban már megérett az elhatározás, hogy hadat indít Johanna sziczilii királynő ellen öcsese halálát megboszulandó. Terve kivitelében számított Bertrand pátriárka közreműködésére, a mint ezt Nuewenbergi Mátyás (ap. *Böhmer*, *Fontes*, IV, 239.) így ad elő: «rex Ungarie de ingulacione fratris dolens, cum magno exercitu Aquilegiam est ingressus patriarcham co(h)ercens, ingrediendi Apuliam viam querens. Intromisit autem se de defensione Zaders . . . cupiens ibi portum maris habere». - A német krónikás ez előadását megerősíti Muratorinak (SS. XVI, 285.) jól értesült névtelenje, állítván, hogy Lajos király, ha Zarában jól végezte volna dolgát, azonnal átkel vala Apuliába.

szüksége lesz, kikérje s őket egyházi fenyíték mellett is egybe-
gyűjthesse.¹

De mindamellett, hogy a triesti püspök ügye pártolására fölkérte a pápa a királyi család minden tagját, a magyar országos és udvari méltóságokat, a lengyel és cseh királyokat, a velencei doget, Genova és Padova urait feleségeikkel együtt; senki befolyásában se bízott annyit, mint az aquiléjai pátriárkában. Meghagyta tehát a triesti püspöknek, hogy forduljon a pátriárkához és — ha csak lehet — vigye magával Lajos király ezen igen kedves emberét, a miért megbízó és ajánló leveleit újakkal pótolva, utána küldötték.

A pátriárka elvállalta a rábízott küldetést, de — úgylátszik — nem mint a triesti püspök társa, hanem önállóan működött.²

A pápa 1346 július 16-án már nagyon türelmetlenkedik a fölött, hogy a pátriárka nem ad számot azokról, miket a magyar királynál végeznie kellett volna és megküldi neki XXII. János pápa bulláját azok ellen, kik hadat indítanak Itáliába. Egyébiránt — írja — ha biztos tudomása volna, hogy a jelen (1346) évben Lajos király nem indul Itáliába, az érintett bullát ne terjeszsze elő. Végre (1346 augusztus 19-én) írta a pátriárka, hogy személyesen volt a magyar királynál, a király szívesen fogadta, a pápa iránt való hűségéről biztosította, háborút ez idén nem indít, ha viszont a pápa is in licitis et honestis kezére jár.³

¹ Viszont a pápa az összes magyar papság kedvezésébe ajánlotta a triesti püspököt és fölhívta a magyar főpapokat, hogy a béke föntartásáért búcsút hirdetvén, buzgón imádkoztassanak. A triesti püspökapidíjával a magyar papság által fizetendő nyolcz aranyforintot rendelt a pápa. Kapott is az esztergomi érsektől 214 forintot, jegyzője pedig nyolczat, melyek vételét Bécsben, 1346 június 14-én nyugtatta. (*Archivum capit. Strigon. privatum*, lad. 41, fasc. 7, nr. 4.)

² Erre abból következettek, mert míg a triesti püspök, ki 1346 febr. 7-én nyerte megbízását s azt ugyanazon évi június közepén már befejezte, a pátriárka csak augusztus közepén adott számot eljárása eredményéről.

³ *Anjouk. dipl. eml.* II, 140. 159. 162. 176. — *Theimer*, Monum. Hung. I, 701. 702., 715. 720. — *Vatikanische Acten z. deutsch. Gesch. in der Zeit Ludw. d. Baiern*, Nr. 2298.

Az aquiléjai pátriárka barátsága megvallotta magát, midőn utóbb Lajos király mégis csak Szicziába küldötte hadinépét. Időközönkint, részletenkint hatvanat, százat, ezret indított útnak. Naponkint küld — jelenté Velence a pápának — fegyvereket Apulia felé. Népe szabadon vonul át Lombardián, sőt birtokainkon is. Minthogy a szárazföldi út Magyarországból Olaszországba Friaulon vezetett keresztül, kétségtelen, hogy Bertrand pátriárka nem gátolta, sőt föl kell vennünk, elősegítette útjukat; mert mikoron Lajos király, mindeneket a legjobban elrendezvén, Visegrádról 1347 november 11-én kelt első nápolyi útjára és Cillyn keresztül, német és osztrák lovagok rajával is fölszaporodott kísérete december 1-én Udinébe, Bertrand pátriárka székvárosába érkezék, a pátriárka nagy örvendezéssel fogadta, fényesen megvendégelte őt, népeit és az atyjával, I. Károly királylyal kötött szövetséget megújította. Lajos király utóbb levélben is megköszönte a pátriárka vendégszeretét.¹ A következő napon Sacilében is a pátriárka vendége volt a magyar csapat, a hol fényes velencei követség tisztelgett Lajos király előtt, de czélját, hogy vele valamelyes egységre jusson, el nem érte. Csak december 4-én reggel folytatta Lajos király útját Verona felé.

Bertrand, «a jólelkű és böles» főpap nemsokára azután erőszakos halállal múlt ki. Javadalma csorbulást nem csupán Velenczétől szenvedett, mely Isztria tengeri városait nagyrészt elfoglalta, hanem a görcei grófok is anektálták területeit. Ezek a grófok, jóllehet a pátriárkaság védnökei valának, fölhasználták a pátriárkák szorult helyzetét, melybe a velenceiek támadásai és hűbéresei lázadásai miatt jutottak, hogy az egyház rovására jogokhoz és birtokokhoz jussanak. A meg-megújuló surlódások közben Della Turre Bertrando, az egyháza védelmében fáradhatatlan pátriárkát 1350 június 7-én a görcei gróf népei és saját hűbéresei Sacile és Udine közt megtámadták és megölték.²

A megrémült pápa, hogy Aquiléján valamiképpen segítsen,

¹ *Vitae patriarcharum Aquilejensium* Muratorimál, SS. XVIII., 408. — *M. tört. tár.*, XXIII, 11: cum reuevencia . . . iucunditate per Bertrandum susceptus fuit . . . ubi ipse dominus rex gracias et uniones reformavit.

² *Hist. Cortus.* ap. Muratori SS. XII, 932.

kinevezte Bertrand utódjául IV. Károly császár természetes testvérét, Miklóst,¹ ki a jó viszonyt Magyarországgal szintén ápolta. Midőn Nagy Lajos király hadat indított Velence ellen, melynek célja és eredménye Dalmátország visszafoglalása vala, Miklós pátriárka is levelet küldött a dogénak, melyben tudatja, hogy IV. Károly császár akaratából és parancsából ő is a magyar királyhoz csatlakozni s a magyar királyt a velencei köztársaság ellen segíteni fogja. A mit meg is cselekedett.² VI. Incze pápa pedig nemesak jóváhagyta a pátriárka állásfoglalását, hanem egyenesen őt hatalmazta meg, hogy kiközösítse mindazokat (értsd a velencezéseket), kik a magyar király ellen a félhitű ráczokat segítik (1356 július 17.); egyúttal őt kérte föl, hogy a vicenzai püspököt, kit segélynyerés végett küld a magyar királyhoz, pártfogolja, minthogy nagy befolyással van a magyar királyi udvarnál.³

A miért, midőn Nagy Lajos király Zárában 1358 februárius 28-án békét kötött Velenczével, melyben Velence lemondott egész Dalmátországról, a békéokiratba foglalta és pedig első helyen Miklós aquilėjai pátriárkát is.⁴

Ezen szivesség viszonzását nagyon hamar megkövetelte a szorultság, melybe az aquilėjai pátriárka jutott. Ekkor azonban már nem Miklós, ki 1358 július 29-én elhunyt, hanem ismét egy Della Turre, keresztnevén Lajos volt a pátriárka. A szorultságba pedig az osztrák herczeg hozta a pátriárkát.

Habsburgi IV. Rudolf osztrák herczeg, II. Albert herczeg fia nagyratörő ifjú fejedelem volt. Fájhatott főleg neki, mint a család fejének, hogy a Habsburgok csillaga, mely három (Rudolf, Albert, Frigyes) német királyban a mily gyorsan fölesillant, épp oly hamarosan lehanyatlott, miszerint azon időben (a XIV. század közepén) királyi czímet a Habsburgok közül csak egy jámbor anyóka, Ágnes, III. Endre magyar király

¹ Ugyanott és *Diessenhofennél* (Böhmer, Fontes IV, 77.). — Miklós kinevező bulláját, ddo Avinione, 1350 okt. 22., kiadta Dr. Otto Posse, *Analecta Vaticana*, 185. lap.

² De dato Sacile, 1356 július 6. *Óváry*, Oklevélmásolatok, I, 63. sz.

³ *Theiner*, Monum. Hung. II, 22. 28.

⁴ *Anjouk. dipl. eml.* II, 390.

özvegye viselt. Tehát a család fényét emelni s ha lehet, a császári koronával újból diszítani, volt IV. Rudolf forró vágya, mely hogy teljesüljön — az eszközökben nem válogatva — merészelt mindent, főségest és nagyot, aprót és alacsonyot egyaránt. A család birtokát tágítani, ezzel hatalmát és gazdagságát emelni, ezt áhítá Rudolf (épp úgy mint a többi fejedelmek) leginkább s a legelső alkalmul az aquiléjai pátriárka zavarát igyekezett fölhasználni, hogy birtokaiból töltözzék.

Már Della Turre Bertrand kötött szövetséget (1335 június 24-én) II. Albert és Ottó osztrák hercegekkel, kölcsönös segélyezés végett.¹

S ezen Bertrand pátriárka meggyilkolása után, hogy támaszt nyerjen a görcei gróf ellen, a friauli parlament, azonképen Udine város közönsége II. Albert osztrák herceget választotta, illetve elfogadta urának és védnökének az új pátriárka megérkeztéig.² A Habsburgi készséggel hajolt a meghívásra, hadsereggel jött Friaulba és nemcsak oly várakat és területeket foglalt el, melyekre mint karantán herceg jogot vélt tartani, hanem egyebeket is (1350). Nagy Lajos magyar király, ki akkor második hadát járta Nápoly ellen,³ ez ügybe nem avatkozhatott, vagy avatkozni nem is akart, minthogy II. Albert osztrák herceggel barátságot tartott.

Bertrand utóda, Miklós pátriárka, szemben e hatalmaskodással, hajlandó volt engedményekre és testvére, IV. Károly császár közvetítésével akképpen egyezett meg II. Alberttel, nemkülönben ennek fiaival, Rudolf, Frigyes és Albert hercegekkel, hogy hűbérül nekik adja Venzonet, melyet a németek legott Pauscheldorfnek neveztek el, továbbá Ober-Wippach és Michaelsburg várakat; a Venzonc fölött fekvő Chiusa váradot pedig, az ott szedetni szokott vámmal együtt, melyet II. Albert

¹ *Zahn*, Austro-Friuliana, 41: ita videlicet, quod dicti duces nos . . . tamquam defensores . . . iuvare debeant ad recuperandum omnes possessiones . . .

² Ugyanott, 59.

³ *Diessenhofen* Böhmernél, Fontes IV, 77: Albertus dux Austrie recépít sue dicioni, que antea patriarcha possiderat, dicens sibi ea pertinere. Eodem anno (1350) rex Ungarie ingressus Apuliam.

hercege szintén elfoglalva tartott, neki és utódainak tizenkét évre átengedte (1351 április 30.)¹ Az aquiléjai káptalan azonban ezen utóbbi egyességhez, mint igaztalan és az egyházra káros ügylethez nem járult.

Miklós pátriárka (1358 július 29-én) és II. Albert osztrák hercege (1358 július 20-án), tehát szinte egy időben végezyén földi pályájukat, Aquiléja, Udine, Cividale és Gemona városok, azonképpen számosan a friauli előkelőbb nemesek közül szövetséget kötöttek, mely szövetség ugyan az új pátriárka, VI. Incze pápa által 1359 május 10-én kinevezett Della Turre Lajos mellett fogott állást, de voltaképpen az osztrák bitorlás ellen irányult.² Hamar kitünt ez a pápa leveléből, melyet Villeneuve-ből (Villa Nova) 1359 június 20-án Lajos magyar királyhoz intézett. VI. Incze pápa e levelében előadja, hogy IV. Rudolf osztrák hercege hatalmasul elfoglalta, úgy mint atyja tette volt, az aquiléjai egyház javait, u. m. Windischgrazot Stiriában, a két Felső- és Alsó-Wippachot Krajnában, Treffent és Tiefent Karintiában, Venzonét és Chiusát vámjával együtt a moggiói (Mosacense) monostor fölött Friaulban; pedig a föld-rengés következtében beomlott egyháza tatarozására ezen birtokok jövedelme okvetetlenül szükséges volna. Buzgón kéri tehát a magyar királyt, a minthogy úgy tudja, hogy IV. Rudolf osztrák hercege hallgat szavára, hasson oda, hogy a nevezett helyeket adja vissza a pátriárkának, kit a magyar király különös ótalmába ajánl.³ Hasonló levél indult IV. Károly császárhoz is, valamint természetesen Rudolf herceghez. E levelezéseknek azonban csak annyi eredménye lett, hogy a hercege a pátriárka kérésére elsőben a következő karácsonyig (1360. december 25.), aztán pünkösdig (1361 május 16.) meghosszabbította a statusquo alapján a békét.⁴

Della Turre Lajos pátriárka szintén Lajos magyar király

¹ *Austro-Friulana*, 76—82. — *Steyerer*, Commentarii pro historia Alberti II. ducis Austriae, 151. — *Lichnowski*, Habs. Gesch. III. kötet, XIV. okirat.

² *Austro-Friulana*, 99.

³ *Theiner*, Monum. Hung. II, 44.

⁴ *Austro-Friulana*, 108—110 113. l. — *Kürschen*, Archiv, XLIX, 83.

pártfogásáért folyamodott. Levelében mentegeti magát, hogy mindeddig személyesen nem tisztelgett nála, pedig óhajtva óhajtott hozzá közeledni, mint a szarvas a forráshoz, melynél üdülést keres; hanem Albornoz bíboros (ki akkor a pápai terület visszaszerzésével volt foglalatoss) kívánta jelenlétét igen fontos, az egyházat érdeklő ügyekben. Levélben ajánlja tehát magát, egyházát és híveit a magyar korona védnöksége alá, esedezvén, hogy boldog emlékű atyja és elődjei nyomdokaiba lépjen és fogadja őt szárnyai árnyékába. Különösen pedig azért folyamodik: bírja reá szeretetteljes tanácsai és testvéri intelmei által az osztrák herceget Chiusa vár visszaadására, melynek jövedelme az aquiléjai egyházat illeti s ez nagyon reászorult a jövedelemre, mert a földindulás annyira romba döntötte, hogy a helyeket, a hol előbb oltárok, szentek ereklyéi és márvány díszlettek, most bojtországként élnek.¹

Hogy Lajos királyunk, az egyház hű fia s az elnyomottak gyámolítója e fölhívásokat nem vette siketségre, az a következőkből kétségtelenül kitünik. Ugy látszik, egyelőre megkérte szövetségesét, Carrara Ferenczel, Padova urát is, hogy a pátriárkát el ne hagyja. Legalább erre kell következtetnünk azon gyanúsításokból, melyekbe az osztrákok Carrarát keverték, hogy Velenczével összekocczintsák.²

III.

Nagy Lajos magyar király mindig barátságot tartott az osztrák hercegekkel, úgy II. Alberttel, mint fiával, IV. Rudolffal. Minden alkalommal pártját fogta, még a császárral szemben is, ki egyébiránt az osztrák hercegnek ipja volt éppúgy, mint Lajos királyé, míg első felesége, Margit, IV. Károly császár leánya élt. IV. Rudolf nagyravágyó lelke előtt mindig ott lebeg-

¹ *M. tört. tár*, XXIII, 9.

² *Austro-Friuliana*, 112. 114. 116. 118. Hogy Lajos király ez ügyben a szentszékkal is tárgyalt, hozzávehető abból, hogy (Bredenscheid) János jogtudor, mint a magyar király követe 1361 februárius 12-én a pápai udvarban tartózkodik. (*Archivum Vaticanum*, Suppl. Innoc. VI. anno IX, p. 1, f. 68.)

hetett vágyai netovábbja, a császári korona. Folyton azon gondolat kísérthette, hogy míg ősei, I. Rudolf, I. Albert és Szép Frigyes a világi méltóságok legfőbbikét elérték, ő csak Ausztria hercege. S ha erre gondolt, eszébe juthatott, hogy I. Rudolf IV. László magyar király segítségével verte le ellenfelét a morvaparti ütközetben; I. Albert is nagyrészt III. Endre segítő hadaival győzte le a Hasenbüchlen Adolf királyt; valamint hogy nem az I. Károly magyar király által a Köcski Sándor vezérlete alatt segítségül küldött magyarokon mult, hogy Szép Frigyes, a már részére hajlott mülhdorfi csatát mégis elvesztette.

IV. Rudolf is — alig lehet kétség benne — a magyar király barátságára számított, ha életének ezen válságos fordulójához érkezendik. Mindazonáltal jelenben a kapzsi szenvedély annyira elvakította, hogy inkább hátat fordított igaz barátjának, a magyar királynak, mintsem a pátriárka ellen megfogamzott terveiről, melyeket Lajos határozottan ellenezett, lemondjon.

Talán azzal biztatta magát (s e föltevésre a következmények némileg följogosítanak), hogy az elért siker után régi jó barátját majd megengeszteli. Ellenben fiatal kora mellett is a politika útvesztőiben járatos lévén, belátta, hogy szerencsével csak az esetben működhetik a magyar király ellen, ha azon tervének, hogy az aquilėjai pátriárkát megalázza, hatalmát megbénítja, a császárt, ki pedig jóakaró barátja nem volt, megnyerte.

Miért nem volt IV. Károly császár se IV. Rudolfnak, se Nagy Lajos királyunknak jóakaró barátja, azt könnyű megérteni. IV. Károly — hisz ez természetes — fiában szerette volna látni utódját a császári trónon s épp ezért fia praesumtiv vetélkedő társát annyira nem szívelhette, mint nem bizott támaszában, Nagy Lajos királyban. De a császár (ne mondjuk ellenszenve) de csorba rokonszenve Nagy Lajos iránt másban is megleli magyarázatát. IV. Károly császár sok tekintetben jeles, nagyratörő fejedelem volt; iparkodott is azzá lenni. Annál inkább fájta tehát neki, hogy a magyar király, kin kivetni valót ő se talált, őt minden tekintetben meghaladta. Hisz már

azt is rebesgették, hogy IV. Károly császárt le kell tenni és helyébe Nagy Lajost megválasztani.¹

Midőn tehát IV. Rudolf osztrák herceg 1361 augusztus elején Prágába jött, hogy terveinek a császár hozzájárulását megnyerje, célját teljesen elérte. Az okoskodás, mely a császár elhatározását irányíthatta, a következő lehetett: ha IV. Rudolf a magyar király ellen szövetsézik, kell, hogy elveszítse ennek jóindulatát és nem lesz majd barátja, ha esetleg a császár-választásra kerülend a sor; másrészt, ha IV. Rudolf megalázza a pátriárkát, megfosztja a magyar királyt egyik hatalmas szövetségesétől Velence ellen, begátolja útját és terveit Olaszországban, esetleg Dalmátország imént visszaszerzett birtokát is veszélyezteti.²

A császár tehát eltekintve attól, hogy míg ő kötötte meg egykoron néhai testvére, az aquiléjai pátriárka és néhai II. Albert osztrák herceg közt tizenkét évre a még le nem járt békét;³ eltekintve attól is, hogy midőn Esslingen mellett 1360 szeptember 5-én egyességre jutott az osztrák hercegekkel és szövetséget kötött velük cseh, morva és osztrák birtokaik közös védelmére, ezen szövetségbe foglalta Lajos magyar és Kázmér lengyel királyt:⁴ im most Prágában, 1361 augusztus 1-én a maga, Venczel fia és János öcsese morva markoláb nevében védő és támadó szövetségre lépett Rudolf, Frigyes, Albert és Lipót osztrák hercegekkel minden ember fia ellen

¹ IV. Károly császár idegenkedése Nagy Lajos iránt kiérzik a császár önéletrajzából is. (*Böhmer, Fontes, I, 228.*)

² Hogy Magyarországon így fogták föl a császár és az osztrák herceg szövetségét, arra bizonyítékul szolgál Lajos király rendelete Trau városához és valószínűleg egyéb dalmát városokhoz, melyet Jacobus de Arpano hozott és így hangzik: *Imperator romanorum et dux Austriae videntur velle movere guerram domino nostro regi (Hungariae), unde supradictus Jacobus pro parte domini nostri regis mandat expresse nobilibus et consilio civitatis, quatenus curam et mentem vigilem habere debeant talem, quod nullus inimicus occultus corone Ungarie audeat vel presumat nocere domino nostro regi aliquo modo.* (*Lucius, Memorie di Trau, 277.*)

³ *Austro-Friulana, 123.*

⁴ *quibus auxiliari pro defensione terrarum suarum votum et debemus CCD. Moraviae, IX., 134.*)

örök időre, olyképpen, hogy egyik fél a másikat minden bajában úgy segítse, mintha saját ügyéről volna szó, a másik fél hozzájárulása nélkül békét, barátságot, még házasságot se kössön.¹ Ezek után pedig Károly császár is hadat izent a pátriárkaságnak és segítő hadat bocsátott Rudolf herceg rendelkezésére.²

Mielőtt azonban e hadjárat lefolyását leírni, előadjuk annak okait, helyesebben: ürügyeit és korfestő, igen érdekes előzményeit, a mint azokat Della Turre Lajos pátriárka követői: Savorgnanoi Ferencz és Valvasonei Simon³ urak által Nagy Lajos királynak előadni rendelte, érintvén csupán a már megemlített részleteket.

Della Turre Bertrand pátriárka — így szól a követi utasítás — különböző tárgyalások után beiktatta Albert és Ottó osztrák hercegeket mint hűbéreseit Laibach és Villach városok birodalmába, de nem Venzonéba, melyet Bertrand Henrik karantán hercegnek élte fogytáig átengedett, aztán pedig a görcei gróf bitorolt mindaddig, míg a pátriárka Venzonét megostromolta és (1338 augusztus 6-án) bevette. Békét a felek nem kötöttek ugyan, de bántani a pátriárkát nem merték, mert a magyar király oltalmazta. I. Károly magyar király halálával II. Albert osztrák herceg nem fékezvén gyűlöletét, hadi népét átengedte a görcei grófoknak, kik osztrák zászló alatt sok földet elfoglaltak.

Bertrand erőszakos halála után Miklós, az új pátriárka Budweisban egyezett ki II. Alberttel olyképpen, hogy Chiusa tizenkét évre az osztrák hercegnek, Tolmeni a görcei grófnak adassék költségtérítésül. Jog szerint Miklós pátriárka ezt nem tehette, a miért tiltakoztak is e jogsértés ellen. Aztán az osztrák herceg védnöki jogot követelt magának némely egyházban. Kapitányait a plebánosokra küldötte és megtiltá nekik, hogy a pátriárkának tizedet, a szentszéki követeknek procuratiókat (napidíjakat) fizessenek s így engedetlenségre kényszerítette őket. — Sanct-Veitban, 1356 október 9-én egyessé-

¹ *Austro-Friulana*, 121.

² *Diessenhofen* ap. Böhmer, *Fontes* IV, 124: (Karolus imperator socero suo, duci Austrie Rudolfo) etiam gentem miserat contra patriarcham.

³ Savorgnano Udinetől éjszakra, Valvasone Casarsánál fekszik.

get kötöttek II. Albert herceg és Miklós pátriárka, mely szerint Windischgraz Szent-Györgykor (1357 április 24.) visszaküldendett a pátriárkára; de a nevezett határnapon a herceg nem állott szavának.

A magyar-velencei háború alatt szünet állott be, miközben Albert herceg és Miklós pátriárka meghaltak.

Széküresedés idején (1359) a pramperoi¹ urak, hogy megboszulják a pontebbiaiak által alattvalóikon elkövetett iszonyú jogtalanságokat, haddal indultak ellenök. Chiusánál szabad utat kértek és mert nem kaptak, elfoglalták Chiusát, nem hogy megtartsák, hanem csupán hogy Pontebbába jussanak. Ez nagyon fölháborította IV. Rudolf herezeget, ki ez cseményről nem volt helyesen értesülve. De miután Chiusát visszakapta (1359), fegyverszünetet kötött meghatározott időre.

Közben Della Turre Lajos kinevezetvéen pátriárkának, viczedomját (helytartóját, a vicedominust) küldötte az osztrák herceghez, a fegyverszünet meghosszabbítását kérvén azon reményben, hogy aztán örökös béke következik, mert a herezeget óhajtá védőjeül megnyerni. Rudolf herceg nagy nehezen ráállott a fegyverszünet meghosszabbítására, mely idő alatt az új pátriárka (Lajos) egyházához megérkezék. A legjobb szándékkal jött és találkozót kért Rudolf hercegtől (1360 márcz. 14.), de mert a hercegnek érkezése nem volt, a fegyverszünet meghosszabbításán fölül egyebet nem ért el.

Időközben az osztrák soldateska, nevezett szerint Peuerl Hermann, a venzonei kapitány és Weinbergi János iszonyú kegyetlenségeket követtek el. Például: Peuerl hat glemonai embert, kiket elfogatott, a vadállatnál kegyetlenebbül önkezüleg meggyilkolt. Kereskedők fosztogatása, rablások napirenden voltak. A pátriárka többször írt e miatt Rudolf hercegnek és kérte, küldjön főurai közül vizsgálóbírákat, kik a pátriárka biztosaival egyetemben véget vessenek a sok visszaélésnek. Sőt a pátriárka oly tisztességben részesítette a mondott Peuerlét, milyet a herceg se kívánt volna. De mennél alázatosabb volt íranta, ez annál dőlőföscbben viselkedett. A pátriárka távol-

¹ Praunberg Friaulban, Artegna mellett.

létében egy alkalommal mintegy 200 szegény paraszt jött élelmet vásárolni Venzonéba; ezeket befogatta, igás barmaiktól megfosztotta, bebörtönöztette, éhezette. Végre is nagy pénzen kellett őket megváltania a pátriárkának.

Közben a pápa és Albornoz biboros fölhívták a pátriárkát, hogy a római egyház segítségére legyen a Viscontiak ellen, kivált azért, mert a pátriárkának sok barátja van Lombardiában, a honnét származott s a hol családja előkelő állást foglal el. Készséggel vállalkozott volna erre a pátriárka, ha a fegyverszünet az osztrák herczeggel lejárófélben nincs. Hívei is, a friauli urak, kiket szegődtetett, csak azon esetben akartak hadat járni, ha a fegyverszünet meghosszabbíthatnák. Elküldött tehát a herczeghez és kérte őt, hogy a pápa iránt való tekintetből is hosszabbítaná meg a fegyverszünetet három évre. Küldött követséget a császárhoz is, valamint a magyar királyhoz. A császár (IV. Károly) válasza az volt, hogy nem akar vejjével tárgyalni, még csak érintkezni sem akar vele.

A herczeg azt felelte, hogy ez idő szerint nincsenek keze ügyében oly egyének, kikre a fegyverszünet meghosszabbítása ügyét bízhatná. Csak a magyar király (Nagy Lajos) mutatta ki jóakarátát s elküldé az osztrák herczeghez Bredenscheid János, törvénytudó tanácsosát, hogy a herczeggel értekezzék a fegyverszünet meghosszabbítása iránt. Annyit végzett, hogy a herczeg nem adott ugyan levelet ez ügyben, hanem a magyar király iránt való tiszteletből megparancsolta portenonei¹ kapitányának (1360 április 12-én) s egyéb alattvalóinak azon levélben, melyet Bredenscheid hozott, hogy szünjenek meg alkalmazkodni a pátriárka híveinek és még akkor is, ha ezek megtorlásra okot szolgáltatnának, előbb neki, a herczegnek fegyvenek jelentést. De mert Peuerl, a venzonei kapitány ép akkor távol vala s a herczeg levelét fia és helytartója kezéhez adták, hatása semmi se lett, minthogy Peuerl, mihelyt vissza érkezék, azonnal elkezdette megint garázdálkodásait (insolencias).

Megértvén a pátriárka a mondott kapitány haza érkezését,

¹ A németeknek *Portenau*, fekszik délnyugatra Udinetől.

egyik előkelő udvari emberét azonnal elküldé hozzá, ki ura illő üdvözlét előre bocsátván, említést tett a herceg leveléről, kérte a kapitányt, hogy teljesítse a herceg szándékát és tiltson el minden izgágát; valamint ő is, a pátriárka, kinek szíven fekszik a herceg tisztessége és érdekében a fegyverszünet meghosszabbítása, nemkülönben a béke föntartása, mindent el fog követni, hogy népeit a törvénytelenségtől visszatartsa. Óhajtását is kifejezte az iránt, hogy szeretne a kapitánnyal összejönni ott, a hol neki alkalmasint esnék és vele a teendők iránt tanácskozni: miképpen lehetne a kölesönös békét s a tartomány nyugalomát biztosítani. Ez üzenetre a kapitány hálálkodva azt válaszolta, hogy van tudomása a szóban levő hercegi levélről, melynek rendelkezéseit, mint ura parancsát, be fogja tölteni; éppenséggel nem szükséges, hogy a pátriárka úr személyesen fáraszsza magát, sőt teljesen elégséges, ha valamely megbízható személyt küld, kivél ő, a kapitány a teendőket megbeszélje.

Ezek után a pátriárka megbizta kancellárját, hogy keresse föl a kapitányt, beszélje meg vele a teendőket és hosszabbítsa meg vele a fegyverszünetet, mely 1361 május 23-dikán volt lejárandó. A kancellár pünkösöd után való szombaton (május 22-dikén) elment a kapitányhoz és előadta ura, a pátriárka izenetét. A kapitány viszont elbeszélte, hogy hercege azért nevezte ki éppen őt kapitánynak, mert hitte, hogy ebben a pátriárkának öröme fog telni; azért is vette át e tisztet, hogy mindenek kellő biztonságban és békében legyenek, a mit — úgy reméli — a pátriárka is akar. A mi a fegyverszünetet illeti, teljes hatalma van a hercegtől, hogy azt a pátriárka óhajtásához képest meghosszabbítsa. A kancellár ezen nyilatkozat után ura, a pátriárka nevében a fegyverszünetnek egy évre való meghosszabbítását kérte. E szóra azonban a kapitány félrevezette őt és német nyelven a fülébe súgta, hogy parancsa van nem tovább, hanem csak két hónapra hosszabbítani meg a fegyverszünetet. A kancellár tehát ura nevében ez időtartamra is elfogadta a fegyverszünetet; de minthogy nem volt nála a pátriárka pecsétje, melylyel a meghosszabbításról szóló oklevelet meg kellett erősí-

tenie, kijelenté, hogy visszaindul urához a pecsétnyomóért, hétfő reggelre azonban visszaérkezik, hogy az oklevelet megerősítse, a mikorra a kapitány ebédjéhez is ígérkezett, kit még külön meg is kért, mivel a fegyverszünet vasárnap lejár, nehogy hétfőig valami izgágát tegyen. A kapitány ráállott mindenre (fuit contentus). «Legyen gondotok, hogy embereitek bajt ne okozzanak; részünkről hogy valami történhessék, azt én majd meggátolom.»

Ekkor eltávozván a kancellár, másnap jelentést tett a pátriárkánál és hétfőn hajnalban Venzone zárt kapui előtt állott. Nem sokáig kellett a kapunyitásra várakoznia, mire lovait visszahagyván szállásán, a kapitányhoz akart menni ügye elintézése végett. Menetközben egy ismerős venzonei polgárral (burgensis) találkozott, kit megkérdezett, vajjon a kapitány mise után van-e már? A kérdezett óvatosan azt felelé, hogy még föl se kelt, minthogy a mult éjjel sokáig virrasztott. Jött azután egy másik polgár, ki azt állítá, hogy a kapitány igen el van foglalva számadásokkal, tehát most nem fogadhatja a kancellárt. Rövid vártatva a harmadik hírnök érkezett, ki ugyanazt mondá, hogy a kapitány nagyon el van foglalva. Végül megjelent a kapitány egyik bizalmasa, ki a kissé türelmetlenkedő kancellárnak annyit adott tudtára, hogy a kapitány számított ugyan arra, miszerint a kancellárral együtt fog ebédelni, de mert valamely sürgős ügyben még tegnap későn Chiusába lovagolt, este előtt nem fog visszaérkezni. Bámult erre a kancellár. «De — mondá — ha már így van, elmegyek Glemonába, hogy ott a béke föntartása iránt a pátriárka nevében rendelkezem, mit elvégezvén, estére, ha Isten segít, visszajövök. Mondd meg a kapitánynak: ha nem ebédelhettem vele, vele fogok vacsorálni.»

A lovakat nyergelték a kancellár és övéi számára, midőn két polgár jöve, kik az alkapitány nevében megtiltották a kancellár távozását, mígnem a kapitány megérkezik. Elszomorodott erre a kancellár, ki észrevette, hogy játékot üznek vele, helyesebben: urával, kit képvisel. Kilencz óra felé (délután három órakor) kezdett aztán hire szárnyalni, hogy a kapitány még hajnal előtt Pontebba falvát, midőn a lakosok

feleségeikkel és gyermekeikkel még aluvának, fölgyújtotta, az egész helységet elhamvasztotta, számos asszonyt és gyermeket embertelenül fogságba ejtett. Mit midőn meghallott a kancellár, saját személyét féltvén, kíséretével együtt el akart távozni; de ezt neki határozottan, fenyegetőleg, ismételve megtiltották.

Végre estszürkületkor, nagy pompával és diadallal maga előtt hajtva nyomorult, hátra kötött kezű foglyait, megérkezék a kapitány. Nagy bátorsággal állott eléje a kancellár, szemére vetette hűtlen eljárását és hogy el nem fogja mulasztani a tapasztaltakat megírni a császárnak, hercegeknek és fejedelmeknek, első sorban a magyar királynak, kinek levelében a pátriárka megbízott. Mire a kapitány felelé, hogy a mit tett, ura parancsára és területe érdekében tette, nem hiszi, hogy ebben vétkezett volna; egyébként ha a kancellárnak tetszik a fegyverszünetet két hónapra meghosszabbítani, erre hajlandó. De erre a kancellár immár nem volt hajlandó: előbb — úgymond — meg kell jelentenie a hallottakat urának, a pátriárkának. És engedelmet kérvén a távozásra, melyet nagy nehezen elnyert, visszatért urához és legott jelentette e szörnyű kártevéseket és jogtalanságokat a császárnak, a magyar királynak, az osztrák hercegnek és némely más fejedelmeknek.¹

IV.

Az osztrákok imént vázolt perfid eljárása nyilván a kihívás jellegével bírt s az amúgy is ideges állapotot elmérgesítette. A kétségbeesett pontebbiaiak összeállván barátaikkal, fegyveres elégtételt vettek maguknak. Megtámadták Chiusát és elfoglalták, aztán arra készültek, hogy Venzonét is megtámadják. A tanácstalan pátriárkának a dolog éppen nem tetszett, visszavonult Glemonába és segélyt, szövetségeseket keresgélt. Velenczében is kopogtatott. Velence azonban a segélyt «elvéhez

¹ Az aquiléjai pátriárka követői utasítása, melyből a háború érdekes előzményeit vettük, megjelent a *Magy. tört. tárban* XXIII, 10. Aztán kiadta a bécsi es. k. Akadémia *Fontes rerum Austriacarum*, XL. köt. 146. és köv. l.

híven» megtagadta, megengedte mégis, hogy a pátriárka hadai velencei területen átmelessenek és közbenjárását ajánlotta.¹

Későn; IV. Rudolf osztrák herceg ekkor nemcsak tisztában volt terveivel, nemcsak szövetségre lépett a császárral és barátaival a pátriárka ellen, hanem már a velencei dogét is értesítette, hogy látogatóba készül hozzá.²

Augusztus 7-én a castelluttoi várnagy jelenti a Spilinbergo uraknak, hogy 500 osztrák harcos érkezett az este Görzbe és Frigyes osztrák herceg ezer sisakossal követi őket. A gyámoltalan pátriárka se tudott egyebet tenni, mint jajveszékélni, hogy az osztrák herceg, ki tulajdonképpen az egyház védelmére vállalkozott, kinek mint kath. fejedelemnek az egyházat védelmezni kötelessége, ki még különöshen hűséggel és oltalommal tartozik az aquilėjai egyház iránt, mint annak vazallusa, melytől tekintélyes hűbéreket bír, hadüzenet nélkül küldi a pátriárkaság területére kapitányait, kik rabolva és gyujtogatva pusztítják az egyház birtokát. A caorlei püspököt és kancellárját küldé az osztrák táborba fölvilágosítást kérendő: mit vétett a herceg ellen? esedezvén, hagyjanak föl a rontással és kártevással, minthogy ő ártatlanságának bebizonyítására a herceg elé szándékozik menni. Mégis tette már erre készülteit, midőn IV. Rudolf megjelent hatalmas sereggel Friaulban és Udine vidékén fényes tábort ütött. Ott lengtek a birodalom, a bajor és szász hercegek, a brandenburgi és morva markolábok, a görczi és sanct-blasieni grófok, valamint más főurak zászlai, melyek alatt annyi sereg (4000 lovas) gyült össze, hogy — a pátriárka becslése szerint — egy falásra fölemészthették volna a pátriárkaságot. És hogy panasa ne legyen a hadüzenet végett, a hadviselő urak mindegyikétől ugyanazon napon kelt, egyenlő szöveggel fogalmazott hadüzenetet kapott a pátriárka. A pápához írt panaszos jelentésében (1361 október végén) ugyan azt véli a pátriárka, hogy mind e megszámlálhatatlan hadak aligha arattak volna becsületet, mert eleség

¹ *Austro-Friulana*, 123. 125.

² 1361 augusztus 5-én örvendezve válaszoltak a velenceiek az értesítésre. (*Austro-Friulana*, 119.)

hiján vissza kellett volna térniök, ha nem találkoznak vala áru-lók, kik a rosazzoi monostort, a manzanoi és budrioi váradokat kardesapás nélkül földadták.

Megfélemlítve az események által, nehogy még nagyobb veszélynek tegye ki egyházát, szorultságában menedéklevelet kért a megrémült főpap Rudolf hercegtől, hogy hozzá juthasson és ártatlanságát bebizonyíthassa. Nagynehezen kapta meg az engedelmet és háromszor látogatta meg a herceget. Sok beszéd után hajlandónak mutatkozott a pátriárka a magyar király ítélete alá bocsájtani ügyét és rendelkezésében megnyugodni. Azonban a herceg erre nem állott; a pápát se fogadta el bírójának, hanem azt sürgette, nyugodjék meg a pátriárka a császár ítéletében, kit a herceg atyjának nevezett; bízzék meg a császárban és benne, a hercegben t. i., hogy ők ketten intézzék el a viszályokat, félreértéseket és egyenlenségeket, melyek közöttük keletkezének. Ezt úgy kívánja hercegi becsülete s ha a becsületén ejtett csorbát kiköszörüli, beéri vele.

A pátriárka előtt furesának tünt föl, hogy ellenségei kegyelmére adja meg magát. Ekkor félrevezették egy sátor alá, hol a herceg tanácsosai igen ajánlották, menjen a herceggel személyesen a császárhoz. A pátriárka szabadkozott ugyan, de miután a kapitány és a császári zászlótartó azt állítá, hogy ez a császár akarata és hogy csak így lehet elejét venni Friaul végső pusztulásának; hogy egyháza és saját szorongatott helyzetén, ha lehet, könnyítsen, kénytelen-kelletlen végre mégis ráállott, hogy ő és a herceg együtt menjenek a császár színe elé s a mit a császári fölség helyesnek itélend, az történjék. Előbb azonban szabad útlevelet kapott a császárhoz és vissza a maga és kísérete számára, azonképpen azt a biztosítást, hogy ügye elintézése legfőlebb két hónapot fog igényelni, a mikor aztán a legjobb sikerrel hazatérhet.

Ezen előzetes megegyezéshez az aquiléjai káptalan is hozzájárulván, Rudolf herceg kellő időt sem engedett az öreg és beteges főpapnak, hogy kényelmesen elkészülhessen, hanem harmadnap, szeptember 21-én, elindult vele és megérkeztek Görczbe.

Itt aztán átadta a pátriárkát öcscsének, Frigyes her-

czegnek, hogy vigye őt Németországba, míg ő Velenceze felé vette útját.¹

Ekkor kezdődött meg a szegény öreg ember kinszenvedése. Laibachban, hova szeptember 25-én érkezett meg Frigyes herceg fődözete alatt, kirabolták társzekereit, podgyászát, úgy hogy nem maradt más ruhája sem, hanem a mely rajta volt. Elrabolták nagy pecsétjét is. Október elején megérkeztek Kimbergebe, a Mürz völgyébe, de elrablott javaiból nem került meg semmi, jóllehet Frigyes herceg biztatta, hogy minden megkerül. Szorultságában el akarta adni lovait, de a herceg nem engedte, nyilván azért (gyanakszik az öregúr), hogy mentül előbb tönkre jusson, minthogy a lótarásra máris 7000 forintot költött.² Végre Bécsbe érkeztek, hol «künn és benn» szigorúan fölügyeltek a fogoly pátriárkára és nyomorult sértegetésekkel keserítették meg életét, mígnem súlyos betegségbe esett; kíséretét pedig elszakították tőle és Melkben internálták.³ Mindazonáltal sikerült a pátriárka kíséretéből némelyeknek, mint a már említett Savorgnanói Ferencz és Valvasonei Simonnak menekülniök, kik által a magyar királyhoz, a császárhoz és pápához küldött emlékiratokat a pátriárka, valamint hogy friauli híveivel is föntartotta az érintkezést.

Azalatt, míg Della Turre Lajos pátriárkát Bécsbe vitték, IV. Rudolf osztrák herceg, ki telided-teli volt a pátriárkán vett diadala nagyszerűségétől,⁴ Görczből, hol Meinhard gróf

¹ *M. tört. tár.* XXIII, 24. — *Austro-Friulana*, 137. 143.

² *Austro-Friulana*, 141. 143. 181.

³ Méltatlan sértésektől még a herceg sem kímélte meg. Az ennsi kápolnában örökös szentmisét alapított a herceg szent György tiszteletére, kinek segítségével annyira legyőzte a pátriárkát, «daz wir denselben Patriarchen von Aglay gen wienne pracht haben, und haben taiding an im nach allen unsern willen, der uns wol genüget.» S ezen alapítólevél megerősítésénél a szegény pátriárkának tanúképpen jelen kellett lennie. (*Kurz*, i. m. 573.)

⁴ Egyik levelét így keltezte Rudolf: datum et actum Salzburge octaua die mensis februarii anno natiuitatis dominice 1362, ind. 15, etafis nostre anno 23, regiminis vero anno quarto, *quo devicta terra Foroiulii preualido exercitu et instauratis viribus deo propicio ipsam agressi fuimus cum triumpho*, (*Lichnowski*, *Gesch. d. H. Habsb.* IV, 334. reg.)

leányát Lipót öccsének eljegyezte s ez által a görcei grófok terjedelmes birtokait házának biztosítani remélte, Porteguaron és Trevison át indult Velenczébe. Királyt itt nem fogadhattak volna nagyobb pompával. Méltán; hisz Velenceze egyik főellen-ségét és másik főellenségének, Magyarországnak szövetségesét, a pátriárkát ő teperte le. Az új doge, Celsi Lőrincz, az állam ünnepi hajóján, a Bucintoron, számos nemessel indult eléje. Rudolf kíséretében szintén vagy kétszáz nemes volt. Szállásául a Corner-palota¹ szolgált. Szeptember 29-én érkezett és október 5-ig maradt ott. A doge volt ciceronéja. Az utczákat lóháton (!) járták be. Rudolf el volt ragadtatva a város szépsége s a doge szeretetreméltó volta fölött. «Holta napjáig mint barátját és testvérét fogja őt tisztelni.»²

Rudolf azután sem indult egyenesen Bécsbe, hol a pátriárka epedve várta, hanem Karintiában és Striában időzött. Deczem-berben érkezett meg végre Bécsbe, midőn rég letelt a két hónap, melyek alatt a pátriárka ügyét a császárnál elintézni ígérte. Sőt a császárhoz menni már éppenséggel nem akart: megfogyatkozott a bizalma és nem ok nélkül. Úgy látszik, a császár nagyon megijedt az eredménytől, melyet Rudolf az ő segítségével is elért Friaulban. Fényes győzelme nemcsak hatalmát emelte az osztrák herczegnek, de hírnevét és dicső-ségét is s ha valaha, most tette népszerűvé Rudolfot Német-országban és emelte tekintélyét a császár-kandidatusnak, a mi a császár czéljaival merőben ellenkezett.

Mintfogó tehát Rudolf nem jött hozzá, a császár küldötte Bécsbe követeit: János morva örgrófot, Albert szász herczeget és János alamóczi püspököt, kik 1361 december 24-én Bécsben tartózkodának, mi más végett, ha nem a pátriárka ügyében és (nem szenved kétséget) érdekében, a mi világosan kitetszik Boemund választófejedelem és trieri érsek Nürnberg-

¹ A mai Palazzo Cornero-Spinelli.

² *Zahn*, Archiv f. oest. Gesch., LVI, 237. — Hogy mit végeztek, az nem maradt írva, de gyaníthatni a tanács határozatából, melyet a herczeg elutazása napján hozott: Quia per Dei graciam propter recessum domini ducis Austrie tam amicabilem et pacificum a nobis, habeamus statum nostrum *undique fortificatum*.

ben 1362 márczius 23-án kelt leveléből, melyben a császár és a többi választófejedelem nevében meghagyja IV. Rudolf herczegnek, hogy az aquilėjai pátriárkát, kit Bécsben fogolyképpen tart és zaklat, szabadon bocsássa s ügyét a fejedelmi ítélőszék elé terjeszse.¹

Rudolf azonban nem volt az az ember, a ki páratlan diadala gyümölcseit vagy más által leszedni, vagy a fán meghorhadni engedte. Segítségére jött a viszály is, mely a császár és a magyar király között Erzsébet özvegy magyar anyakirályné megsértése miatt kitört. Tudta ugyan, hogy a magyar király pártfogója az aquilėjai pátriárkának, de mégis több jóakaratra, legalább pártatlanságra számíthatott nála, főleg ha visszatér barátságára. Hallatlan politikai arczátlansággal tehát ignorálta a császárral 1361 augusztus 1-én kötött örök szövetséget, hátat fordított és mint a magyar király lelkes és buzgó szövetségese hadat izent a császárnak, mondhatnók: a késhegyig.

Mindamellet a pátriárkát szeme elől nem tévesztette; sőt talán mert bizott a szenvedélyes özvegy magyar királyné barátságában, kinek ügyét a császár ellen oly buzgón előmozdította, kiméletlen követelésekkel ostromolta a félhalott (semivivus) öreg embert. Minden előleges megbeszélés nélkül, teljesen saját ötletéből okiratot készíttetett hercegi irodájában, melyet kancellárja és főlovászmestere által 1362 januárius 18-án a pátriárka elé terjesztett azon meghagyással, hogy az abban foglaltakat elfogadja s az okiratot pecsétjével megerősítse. Az okirat tartalma pedig ez vala: A pátriárka és alattvalói, nemkülönben az aquilėjai egyház töredelmesen megismerik, hogy olyakat követtek el az osztrák herczegek, mint kegyelmes uraik és ezek alattvalói ellen, úgymint: rablásokat, jogsértéseket, törvénytelenégeket és károkat, hogy a herczegek kénytelenek voltak minden hatalmukkal Friaulba törni. Ugyanezért követelik a pátriárkaságtól Chiusát a vámmal, Glemona helységet és a várat, Sacile helységet és a várat, Manzano és Budrio várakat és a rosazzói monostort tartozékaival együtt egyenes, törvényes és örökös hűbérül. Nemkülönben azon károk

¹ Kurz, i. h. 374. — *Austro-Friulana*, 165.

pótlásául, melyeket a pátriárka és a Pramperók okoztak, követelik a hercegek Savorgnano, Valesone, Cucagna és Prampero várakat a hozzátartozó területekkel és jogokkal egyetemben, valamint kívánják, hogy mindazon helységek, melyek Friaulban a pátriárkasághoz vagy Pramperókhoz tartoznak, Monfalcone (délre Görceztől) várával és városával együtt a hercegeknek mindaddig zálogba adassanak, míg 40,000 ezüst márkát kitevő hadiköltségeiket meg nem fizetik. E megtérítendő összegbe azonban a mondott zálogok jövedelme be nem számítható. Követelik továbbá a hercegek Windisgraz várát és helységét tartozékaival, Adelsberg várát a hozzávaló jogokkal és területtel, nemkülönben a pátriárkaság összes, Ausztriában, Stíriában, Karintiában, Marchiában, Szlavoniában, Krajnában, a görcei grófságban és a Karston fekvő hűbéreit. Rendelkezni kívánnak az összes egyházi javakkal, akár vannak azok lelkipásztorkodással összekötve, akár nincsenek. Követelik Civaldét is, melynek czímerét meg kell változtatnia és Villalta várát tartozékaival. Ezenkívül megkívánják az osztrák hercegek, hogy ők legyenek az aquiléjai egyház örökös ügyvédői és védnökei, miáltal nem érintetnek a görcei grófok jogai; a pátriárkák őket Friaul urainak és fejedelmeinek címezzék; egyúttal kiadják mindazon privilégiumokat, melyeket a római pápáktól és királyoktól kaptak. Igérrje meg végre Lajos pátriárka esküvel, hogy mind e pontokat az aquiléjai káptalan függő pecsétes levelével bizonyos idő alatt meg fogja erősíteni.

A pátriárka ezen okiratot határozottan visszautasította, késznek nyilatkozván inkább meghalni, hogysen azt aláírja s egyházát ekképpen megkárosítsa. Mire újabb rohamot intéztek ellene. Még aznap, hogy Rudolf herceg kívánságát megtagadta, késő este szállására küldték az udinei bírót fegyveres szolgálkkal, ki nagy garral (arrongantia) sürgette a mondott okirat megerősítését és miután látta, hogy a pátriárka nem akar engedni, sajnálatát fejezte ki e csökönyösség fölött, pedig inkább örömmel kellene teljesítenie a herceg határozott és kifejezett akaratát. «Nem tehetem — volt a pátriárka válasza — mert ez igen hátrányos ügy az egyházra, mint reám. Az egyház örökös romlását idézné elő. A miért inkább választom a halált, hogy-

sem az oklevelet megpecsételjem.» Ha jószerevel nem enged, fenyegetődzék a bíró, erőszakkal feltöri a ládáját és elveszi a pecsétet. «Ezt teheti, válaszolá a pátriárka, mivel hatalmában vagyok ; de óvakodjék erőszakot követni el rajtam, minthogy egyházi kiközösítés alá esik.» A bíró nem akarta magát kitenni a kiközösítésnek ; essék bele küldője, de újra és keményen sürgette, hogy a pátriárka teljesítse a herceg kívánságát. Midőn pedig a pátriárka megmaradt vonakodása mellett, hogy inkább ezerszer haljon meg, de egyháza árulója nem lesz : a bíró távozott, foglyul magával vivén a pátriárka titkárját. De a titkárt még ez éjjel szabadon bocsájtották.¹

Igy írta meg ez eseményt maga a pátriárka friauli híveinek Bécsből 1362 februárius 1-én. Kérve-kéri őket, terjeszszék ügyét a császár elé, hogy ez bírja rá a pápát, sujtsa átkával az osztrák herceget, ki őt bebörtönözve tartja. Szívesen írna ő egyenesen a császárnak és esedeznék neki, mint a világ urának, hogy itt az ideje, mutassa meg hatalmát és szabadítsa ki az aquilėjai egyházat a kegyetlen Herodes kezeiből ; de annyira vigyáznak reá, hogy e levelét is alig volt képes megírni. A mit pedig a császárnál végezni fognak, azt a levél vivője által vele tudatni el ne mulasztják. Ő ugyan még föl nem épült egészen, de reméli, hogy nemsokára helyreáll. Végezetül buzgón könyörög nekik, hogy mindent elkövessenek az ő és egyháza megmentésére.

A pátriárka ezen buzdító könyörgése nem volt a pusztába kiáltó szava. Udine, Cividale és Glemona polgárai (1362 márcz. 2.) támadást intéztek az osztrákok friauli őrsege ellen és Chiusát, Manzanót, Butriót több más apró erőddel elfoglalták. De mert az efféle kisebb békebontások könnyen kárára válhattak volna nemcsak a folyamatban levő békeügynek, de a pátriárka személyének is : Lajos magyar király követséget küldött Carrara Ferenczhez, Padova urához, hogy a magyar követséggel együtt ő is segítse elő a fegyverszünet létrejöttét legalább addig, míg a békét véglegesen megkötik. A fegyverszünet 1362 augusztus 15-ig csakugyan létrejött.²

¹ *Austro-Friulana*, 161. ² *Huber*, Rud. IV., 81. lap.

Nemsokára minapi tudósítása után, 1362 márczius 7-én örvendetesebb értesítést küldhetett a fogoly pátriárka cividalei híveinek, hogy t. i. a magyar király kiszabadítása végett ünnepestes követséget küldött az osztrák herceghez: Vilmos pécsi püspököt (születésére németet) és jeles diplomatáját, Kanizsai István zágrábi püspököt, kik e napokban (pridie) érkeztek Bécsbe, minek következtében viszont a herceg a magyar királyhoz utazott.¹

Hogy mi lesz vele, nem tudja ugyan még, de biztatja a remény, hihetőleg a magyar király követei is biztatták, hogy nemsokára visszatérhet «a hazába» (ad Patriam).²

Ha nem tudnók a pátriárka hálás bevallásából, az események egymásutánjából kellene következtetnünk, hogy csakugyan a magyar király közbenjárásának köszönhető, hogy a pátriárka 1362 április 21-én egyelőre ideiglenes egységre jutott az osztrák herceggel. Ezen egység nemcsak tetemesen alászállította IV. Rudolf hercegnek föntebb ismertetett mértéktelen követeléseit, de még azon pontot is fölvette, hogy Lajos királynak joga van azt módosítani, a miért is ideiglenesnek neveztük.

Az egység pontjai a következők: IV. Rudolf osztrák herceg a friauli tartomány számára kirendel egy kapitányt, ki világi és honvédelmi ügyekben teljes hatalommal bír. E kapitánynak ötven embere lesz, kiket Friaulnak kellend eltartania. A magyar király, egyetértve az osztrák herceggel, meg fogja jelölni a várat, mely a kapitány és hadinépe tanyájaként szolgáljon. Ezen pont rendelkezései csak a pátriárka élete tartamára érvényesek. — A pátriárka segíteni köteles az osztrák herceget mindenki ellen, senkit sem véve ki; viszont a herceg is segíti az aquiléjai egyházat, a magyar királyt és görcei grófokat kivéve, minden ellenségével szemben. — A pátriárka hűbérbe adja a hercegnek Windischgrazot és Last, nemkülönben összes, Stiriában, Karintiában, Krajnában, a szláv

¹ Csakugyan, 1362 márczius elején IV. Rudolf osztrák herceg Lajos király vendége Budán. (*Ráth*, A magyar királyok tartózkodási helyei, 61. lap.)

² *M. tört. tár*, XXIII, 26.

határtartományban s a Karston levő összes birtokait. — A pátriárka Chiusa, Manzano és Budrio várakért,¹ melyeket (a friauliak legújabbán) elfoglaltak tőle, ezer márkát fizetni tartozik a jelen (1362.) évben és a mondott várakat egy év leforgása alatt saját költségén visszafoglalni köteles. — A foglyok kölcsönösen kicseréltetnek.²

Ezen egyesség következménye természetesen az volt, hogy Lajos pátriárka visszanyerte szabadságát, mégis a hercegeknek, főuraknak s a herceg tanácsosainak megszabadulása czímén négyezer forintnál többet kellett fizetnie.³

Visszanyervén szabadságát, melyet első sorban Nagy Lajos király kegyelmének köszönhetett,⁴ nemcsak háláját kifejezni sietett a pátriárka jótévedőjéhez, ki az időben Zágrábban, aztán Kapronczán tartózkodott, hanem hogy IV. Rudolf herceggel együtt a békekötést a magyar király óhajtásához képest véglegesítsék. Ez okirat Kapronczán 1362 május 2-án kelt. Lajos király igen leszállította az osztrák herceg követeléseit. Nevezet szerint a mi az első pontban a friauli osztrák kapitányról megállapított, az egészen kimaradt; elmaradt a második pont is a kölcsönös segítségről; a harmadik pontban említett hűbéreket a pátriárka köteles volt a hercegnek és utódainak átengedni, de ebben is Windischgraz és Las, valamint a karsti hűbérek nem említetnek; a negyedik pontban követelt 1000 márka fizetség, valamint az ott nevezett várak átadása szintén törültetett; csupán Chiusát kellett volna Rudolf hercegnek költségei fődözésére huszonnégy évre megkapnia, épp úgy, mint mint azt atyja, néhai Albert herceg bírta volt. Igérte végre a pátriárka, hogy e békekötést igyekezni fog káptalana által meg erősíttetni.⁵

¹ A németek ez utóbbit elnevezték Haunbergnek.

² *Steyerer*, Commentarii ad hist. Alberti II., 330. — A tanúk közt szerepelnek: Eberhardus de Altemburga és Rudolfus Chracerii de Buda.

³ *Austro-Friulana*, 180.

⁴ Ő maga írja Albornoz hiborosnak: Liberacionem meam a carcere . . . cooperacione serenissimi domini regis impetrata et obtenta.

⁵ *Kurz*, Gesch. Rudolfs IV., 375. — Meg kell jegyeznünk, hogy Lajos király még ezen alábbszállított követelésekhez se adta hozzájárulását s

Láthatjuk az előadottakból, hogy Nagy Lajos király az aquiléjai pátriárkaság törzsbirtokát, mely közel állott a szekularizációhoz, megmentette. Azonban a pátriárka, a mint lélekzethez jutott, jóllehet egyebekben a magyar király rendeleteihez tartotta magát,¹ ezen állapottal már be nem érte, hanem IV. Károly császárhoz folyamodott, igen alázatosan esedezván, hogy mindazon engedményeket, melyeket fogságában és félelmében az osztrák herczegnek tett, megsemmisíteni méltóztassék. A császár (de dato Nürnberg, 1363 április 24-én) a pátriárka kérését teljesítette és megsemmisítette a kötést, melyet IV. Rudolf (1362 ápr. 21. bécsit) kierőszakolt a pátriárkától, mikor ez fogságában synylett; megsemmisítette azt is (a kapronczait), melyet ez, féltvén személyét és egyházát, a herczeggel kötött, minthogy ily kötéshez a pátriárkának se joga, sem engedelme nem volt. Különösen ellenzette a császár Windischgraz, Las, Adelsberg és Chiusa kiadását, minthogy erre az engedelmet sem a szentszék, sem a birodalom meg nem adta. Lajos magyar király sem értett egyet ezen borzasztó elnyomással, mint erről a császár hiteles tudomással bír; a miért a császár a birodalmi fejedelmek, főurak és főnemesek tanácsával is minden egyességet, melyeket az aquiléjai pátriárka az osztrák herczegeekkel kötött, megsemmisít (revocamus, cassamus, annullamus, destruimus).²

Ezen császári rendeletre az aquiléjai pátriárka a kapronczai békekötés pontjait se volt hajlandó megtartani. Viszont IV. Rudolf herczeg friauli helyőrségeit szaporította s azon friauli urakat, kik a pátriárka iránt való gyűlöletből már 1361-ben hozzá csatlakozának, szorosabban füzte magához. Oly állapot következett, mely se béke nem volt, se háború: surlódások, rablások, fosztogatások és gyűjtogatások váltakoztak folytonosan. IV. Károly császár leveléből, melyet hihetőleg a pátriárka panaszára adott ki, tudjuk, hogy³ ez állapotnak még 1363-ban IV. Rudolf herczeg volt a rendezője. Kázmér

hogy ezeket is kierőszakolta IV. Rudolf herczeg a magyar király ellenére. (Austro-Friulana, 327—328.)

¹ *Austro-Friulana*, 184.

² *Austro-Friulana*, 171. 190.

lengyel királynak írja e levelében a császár, hogy jöllehet a fegyverszünet közte és ücsce, a morva határgrof egyrésztől, Lajos magyar király és Rudolf herceg osztrák közt másrésztől megkötetett, az osztrák herceg mégis, a fegyverszünet föntartására hozott intézkedések ellenére, Lajos magyar király tudtán kívül és szándéka ellen — mint erről a császár teljesen meg van győződve — ellenségesen megtámadta az aquilėjai pátriárkát. Kéri tehát Kázmér királyt, mint a kinek közbenjárásában a felek megegyeztek, hasson oda ő is és általa fölkérve Lajos magyar király is, hogy szünjék meg Rudolf herceg a szövetségstől, különben kénytelen lesz őt ez iránt a császár kérdőre vonni a választó és más birodalmi fejedelmek előtt.¹

Nagyobb lángot vetett az ellenségeskedés, midőn Feltre és Belluno végett Carrara Ferencz, Padova ura is az aquilėjai pátriárkához csatlakozott és vele szövetséget kötött.² — Feltre és Belluno városok és várak, melyek hajdan Tírolhoz tartozának, aztán IV. Károly király kezébe jutottak, ki azokat Lajos magyar királynak engedte át. A magyar király egy időig maga őriztette e két erőditett helyet, utóbb azonban szövetségésének, Carrara Ferencznek ajándékozta. Midőn pedig osztrák Rudolf herceg III. Meinhard tiroli gróf halála és anyja, Maultasch Margit rendelkezése következtében Tirol birtokába jutott, Feltre és Belluno birtokára vágyott annál inkább, minthogy IV. Károly császár, ki IV. Rudolffal ismét kibékült, 1364 május 9-én Feltrét és Bellunót neki engedte át.³ Mi jogon? azt ne is kérdjük; ha azonban azt kérdjük: mi végett? bátran azt a választ adhatjuk, hogy a császár Rudolfot ezen ajándéka által is meg akarta rontani. Czélta is ért, minthogy e miatt szövetekezett Carrara Ferencz a pátriárkával három évre és jöllehet kikötötte, hogy Lajos magyar király engedelme nélkül az ellenségeskedést meg nem kezdí, a hadjárat megindult és pedig

¹ *Austro-Friulana*, 220.

² «Ad honorem et gloriam . . . serenissimi principis domini Ludovici Ungarie regis incliti, cuius voluntati protectioni et beneplacito in infrascriptis et aliis dicte partes expresse et specialiter se submittunt.» (*Austro-Friulana*, 226.)

³ *Huber*, Rudolf IV., 223.

határozott szerencsével a szövetségesekre, minthogy Uruspergo várát, Zuccolát elfoglalták, az osztrákokat a san-pelegrinói csatában megverték, az osztrákok friauli híveit pedig megszentenciázták.

A veszedelem Ausztriára oly nagy volt, hogy Celsi Lőrincz doge, IV. Rudolf herczeg barátja, közbejárt Padova uránál, hogy békét vagy fegyverszünetet eszközöljön ki a hadakozó felek között.

Carrara Ferencz, noha gyanús szemmel tekintett Velenczére, hajlandó volt a békére, de csak azon esetben, ha azt a magyar király közvetíti. Nagy Lajos el is küldötte Frangepán Jánost, a néhai Bertalan zengi gróf fiát a pátriárkához és Carrarához, kik tisztességes békére ugyan készeknek nyilatkoztak, de csupán fegyverszünetre — nem. Ugyanezt a választ kapta a doge.¹

A pátriárka pedig, midőn a szerencse kedvezését egy helyt tapasztalta, azt egyebütt is üstökön akarta ragadni. Isztriában is voltak a pátriárkának főleg a velenceiek által hatalmasul elfoglalt, tehát visszaszerzendő birtokai és várai. Könyörgött tehát Nagy Lajos királynak, foglalná vissza az aquiléjai egyház e tulajdonait és bírja aztán hűbérül holta napjáig.

Lajos király szívesen fogadta ez ajánlatot; Dalmátország biztonsága kedvező színben tüntette föl azt, mégis csupán azon föltétel alatt akart vállalkozni, ha a pápa is hozzájárulna engedelmével. De az avignoni pápai udvarnál igen befolyásos volt a velencei signoria s így e dologból nem lett semmi. Mert noha a pápa meg volt győződve a magyar király nemes szándéka tisztaságáról, tudni óhajtotta mégis a pátriárkától és káptalantól, külön-külön eskü alatt, a kérdéses birtokok neveit, értékét és jövedelmét, ha azok a pátriárka teljes birtokában volnának és hogy mit ajánl érettkük Lajos király évi bérül? Továbbá, minthogy úgy lehet, hogy ama visszaszerzendő birtokok másoknak vannak hűbérül adva: lehetne-e ezen viszonyt nagy botrány nélkül megváltoztatni? Végül nem

¹ *Austro-Friulani*, 263—285.

kell-e ahhoz, a mit a magyar király kíván, a római császárnak vagy más fejedelemnek hozzájárulása? ¹

Oly kérdések ezek, melyek elég leplezetlenül a nem-akarás nyöszörgéseképpen hangzanak, annál inkább, minthogy ugyanazon V. Orbán pápa nemsokára ezután (1364 szeptember 11-én) értesíti Lajos királyt, hogy követeül az ascolii püspököt küldi a végből, hogy az aquilėjai pátriárka és az osztrák herceg közt a békét helyreállítsa, nemkülönben megakadályozza a háború kitörését Carrara Ferencz és IV. Rudolf közt, mely utóbbi jöllehet az egyház hűbérese, azt jogtalanul megtámadta és megkárosította. Ajánlja Lajos királynak a mondott egyházat, mely iránt — úgy tudja — nagy jóindulattal viseltetik, és követét, az ascolii püspököt. ²

IV. Rudolf osztrák herceg ez idő szerint már nem sokat árthatott sem az aquilėjai egyháznak, se Carrarának. A jobb sorsra érdemes ifjú fejedelem, midőn éppen Carrara ellen Visconti Barnabónál és Della Scala Canénál keresett segítséget Milanóban, 1365 július 27-én meghalt. Beteljesedett rajta is az agg mondás: Ki az egyház húsából eszik, azon ugyan meg nem velőzik.

Három nappal később, 1365 július 30-án követte őt a sírba Della Turre Lajos, aquilėjai pátriárka.

V.

Az új pátriárka, Randeck Marquard, születésére német, kit V. Orbán pápa 1365 augusztus 23-án helyezett át Ágostából (Augsburg) Aquiléjába, nehezen szánta el magát arra, hogy új méltóságát elfoglalja, minthogy minden oldalról veszély fenyegette a szinte tönkrejutott pátriárkaságot. A császár ugyan megerősítette őt mindazon birtokokban és szabadalmakban, melyeket a pátriárkák elődjeitől, a római császároktól kaptak; ³ hogy mit ért az efféle irott malaszt, azt a mul-

¹ *Mittheilungen des Instituts f. österr. Geschichtsforschung*, IX, 263. de dato 1364 febr. 29.

² *Anjouk. dipl. eml.* II, 622. — *Theiner*, Monum. Hung. II, 65.

³ *Muratori*, SS. rr. Italic. XVI, 59.

takra visszagondolva, tudhatta Marquard. Az osztrák hercegek, kik újból szűtyongatták, fegyverszünetet engedtek ugyan, de ennek meghosszabbításáért is folyton kellett könyörögnie. XI. Gergely pápa is közbevetette magát (1372 május 29.) Nagy Lajos királynál, hogy az osztrák hercegek és Marquard pátriárka közt november 11-én lejáró fegyverszünetet meghosszabbítani törekedjék. Ha pedig közbenjárását siker nem követné, ajánlja hathatós pártfogásába az aquiléjai egyházat.¹ Ő szentségének ezt czélszerű lett volna akkor meggondolnia, midőn Nagy Lajos király a pátriárkaságnak a velenceiek által elfoglalt területeit, főleg Isztriában vissza akarta foglalni! Hanem azért segítségért kiáltó szava nem hangzott el a pusztában, minthogy 1374 januárus 18-án úgy találjuk, hogy Marquard pátriárka nemcsak hogy békét tart az osztrák hercegekkel, de szövetséget is kötött velök minden ellenségeik ellen, kivéven a pápát, a császárt «és urunkat, a magyar királyt».²

Még inkább kitűnt a baráti viszony, mondhatnók a jóakarattal, melylyel Nagy Lajos király a pátriárkát gyámolította, a nagy háborúban, melyet Genova és Padova a magyar királlyal szövetkezve, szárazon és tengeren Velence ellen folytatott.³

A szövetkezésbe Nagy Lajos király befogadta az aquiléjai pátriárkát is, kívül, minthogy zilált államában idegen oltalom nélkül nem igen tarthatta fönn magát, Visegrádon, 1376 június 21-én ötven évre kiterjedő szövetséget kötött, az aquiléjai egyházat pártfogásába felölelvén.

E kötés értelmében Lajos magyar király az elnyomott aquiléjai szentegyházat, melynek főpásztorai és hívei mindenkoron bizalommal tekintettek a magyar királyi fölségre, teljes

¹ *Theiner*, Monum. Hung. II, 118. — *Anjouk. dipl. eml.* III, 25.

² «unsern hern den Kunig von Vngern. Vnd wölten die vorgeanten Herzogen von Oesterreich mit dem Kunig von Vngern Kriegen, so sulle wir darunder stül siczen.» Kelt Sant-Veit in Kernden, 1374 januárus 18. (*Anjouk. dipl. eml.* III, 62.)

³ E hadjárat bővebb leírását l. *Nagy Lajos* című munkám 473. és köv. lapjain, valamint a *Magyar Nemzet Története* III, 309. és köv. ll.

és önzéstelen védelmébe fogadja, azonképpen területeit, várait és városait megtartani és megvédelmezni igéri mindenki ellen, a pápát és császárt kivéven.

Rendeli tehát Nagy Lajos király, hogy Carrara Ferencz, Padova ura, a magyar király szövetségese (másutt, mint a turini békekötésben a magyar király csatlósának is nevezetik Carrara Ferencz úr) kötelezze magát arra, hogy a magyar király parancsára mindenkoron háborút indít az aquilėjai egyház ellenségei ellen. Viszont az aquilėjai pátriárka kötelezi magát, hogy szövetkezik Magyarországgal és Padova urával a körülakó ellenség ellen (kivéve a pápát, a császárt, az osztrák hercegeket és a jelenlegi görzei gróf személyét), valahányszor a magyar király ezt így rendeli s elzárja a friaul és a pátriárkaság egyéb területe szorosait és útait, a magyar király rendeletéhez képest, minden hadviselő fél előtt. Ugyanúgy cselekszik a magyar király és Padova ura. Míg a szövetség tart, ha elfoglal a magyar király várat, földet, falut vagy várost, mely valaha jogilag a pátriárkasághoz tartozott, az visszaszolgáltatandó. Mégis a pátriárkának és hozzátartozóinak nem szabad támadó hadjáratot indítaniok; fegyveres kézzel csak védekezniök lehet netáni támadások ellen. Azonképpen békét vagy fegyverszünetet se köthetnek a magyar király egyenes engedelmé nélkül. Ellenben a magyar király se köt békét, hanem csak azon föltétel mellett, hogy a pátriárka visszahelyeztetik azon állapotba, melyben a háború előtt volt.

Ezt a szerződést, melynek főbb pontjait kivonatilag előadtuk, mint említők: ötven évre kötötték és Nagy Lajos királyon kívül egész Magyarország nevében megerősítették az ország főpapjai és világi főurai közül a következők: (Piacenzai de Surdis) János esztergami érsek, (Szigeti) István kalocsai érsek, Demeter zágrábi püspök (a későbbi esztergomi érsek és biboros), László veszprémi püspök, (Szécsenyi) Mihály (de genere Kachich) egri püspök, (Zudar) Imre váradí püspök, Péter győri és Domokos bosnya püspökök; Garai Miklós nádor, (Losonezi Bánfi) László erdélyi vajda, Zudar Péter szlapon bán, Treutel János szörényi bán, (Horvát) János mácsói bán, (Szepesi) Jakab ispán, országbíró, Böbek György (de genere Ákos) főpincze-

mester, Paulus de Diserlo (olvasd: Liskai Pál) a királyi étékfogók mestere, Zudar Mihály főajtónálló, Ferencz soproni ispán (de genere Osl), Oscil (Osl) János zágori ispán, Tamás szent-györgyi gróf (de genere Gút-Keled).¹

Midőn pedig a béke Nagy Lajos magyar király, Velence, Genova és Padova közt, VI. Amadé savoyai gróf elnökleme mellett a turini kongresszuson helyreállott, e kongresszuson mint szövetséges fél Aquiléja is részt vett. A turini békekötés értelmében az aquiléjai pátriárkaság megtartotta mindazon birtokait, melyeket a hadjárat előtt birt.²

Marquard pátriárka meghalt Udinében, 1381 januárius 3-án.³ Utódjául, helyesebben: az aquiléjai pátriárkaság kormányzójául VI. Orbán pápa d'Alençon Fülöp sabinai biboros püspököt nevezte ki, és már 1381 márczius 7-én ajánlotta őt, mint a magyar királyi ház rokonát Nagy Lajos kedvezésébe.⁴

Nagy Lajos király vagy mert későn vette VI. Orbán pápa értesítését, vagy talán hogy a királyné öhajításának engedett, egy másik rokonát ajánlotta a pápának, hogy aquiléjai pátriárkának kinevezze: Helfenstein Lajos püspököt. Egyuttal fölhatalmazta Friault, hogy e Helfenstein Lajost, a királyné rokonát válaszsza meg pátriárkának. Irt Erzsébet királyné is

¹ *Fejér*, CD. IX/V, 90.

² *Magy. tört. tár*, XI, 37. 55. 56. Marquard pátriárka ekkor már nem élt. A követek: Georgius de Tortis, az aquiléjai egyház dékánja és a lelkiekben általános helytartója, néhai Savorgano Ferencz fia Frigyes, Cucagnai János, továbbá az udinei egyház dékánja, Cenedai Ottobonus és Zerbini Miklós megbízóleveleiket tehát az aquiléjai káptalan által választott viczedom., Federicus de Porcileis nevében állították ki.

³ *Muvatori*, SS. rr. Ital. XVI, 59.

⁴ *Óvári*, A. M. T. Akad. tört. bizottsága Oklevél-másolatai I. füzet, 99. szám. Ezen a francia királyi családdal, következőleg a magyar Anjoukkal és rokon d'Alençon Fülöp papi pályáját mint de briei főesperes a meauxi egyházmegyében kezdette meg. Ekkor még csak kispap volt. 1356 június 8-án beauvaisi püspök, 1359 július 3-án roueni érsek, 1375 augusztus 27-én jeruzsálemi pátriárka lett. 1378 szeptember 28-án VI. Orbán pápa tit. s. Mariae trans Tiberim biboros áldozárrá nevezte ki, csakhamar aztán a sabinai, végre az ostiai biboros püspök címét viselte. Meghalt 1397 augusztus 10-én.

Friaulba rokona érdekében, sőt János modrusi és vegliai gróf is ajánlotta Udine városának, hogy a magyar király nevezett rokonát válaszszaak meg pátriárkának.¹

A Helfensteinok régi előkelő német családból származtak. A szóban levő Lajos atyját Udalriknak hitták, anyja pedig Mária (valószínűleg Tvartko) István bosnya fejedelem nővére, kit Nagy Lajos sógornéjának (proxima) nevez és 1352 előtt a két Nagy-Martoni Miklós úr kíséretében Passauig küldött, hogy völegényének kiadják.²

Nagy Lajos király megnyugodott utóbb a pápa választásában és fölhívta Friaul városait, hogy d'Alençon Fülöp bíborosnak, mint kinevezett aquilėjai pátriárkának engedelmeskedjenek; az elhunyt pátriárka és a magyar király közt megkötött szövetséget pedig továbbra is fönnállónak tekintsek; egyúttal levele vivőjét, Spinola Boldizsárt követeül küldé Friaulba.³ Ezen levél, mely Ujvárt 1381 október 16-án kelt és mintha utolsó érintkezése volna Nagy Lajos királynak az aquilėjai pátriárkasággal, fényesen tanúskodik Nagy Lajos király hithűségéről, mely a pápa rendelkezésével, noha alighanem sikerrel tehetete volna azon időben, midőn a nyugati nagy egyházi szakadás kezdődött, nem ellenkezett. De sőt Erzsébet királyné is megkérte a velencei signoriát, sziveskedjék közreműködni, hogy azok is, kik eleddig engedelmeskedni vonakodnak a bíboros pátriárkának, kezéhez békéljenek. A signoria, tekintettel a magyar királyné közbenjárására, a gradoi pátriárkát küldé e végből Friaulba.⁴

Helfenstein Lajossal még találkozunk utóbb mint kalocsai érsekkel, milyenül 1383-tól 1391-ig előfordul a királyi s egyéb oklevelekben. Tőle magától eleddig egyetlen, 1384 november 30-án kiállított okiratot bírunk, melyben a kalocsai érsekség összes jövedelmeit bérbeadja öt évre Garai Miklós nádornak

¹ Mind e levelek 1381 április 18-án keltek. *Óváry*, idézett művében a 100—103. számú regesták.

² *Anjouk. Okm.* V, 576. Ezen oklevél megjelent félig *Fejér*, CD. IX/II, 138. is.

³ *Óváry*, i. m. 104—106. reg.

⁴ *Anjouk. dipl. eml.* III, 496. ddo 1383 febr. 10.

évi hatezer aranyforintért, minthogy ő tanulmányait folytató külföldre utazott.¹ Ezen okirat függő pecsétje egy elefántot, a Helfensteinok régi czímerét ábrázolja. Helfenstein vár (magyarul annyi mint Elefántkő) romjai Ulm vidékén maig is láthatók.

S ezzel — úgy látszik — végére értünk nemcsak kitűzött föladatunknak, mely Nagy Lajos király viszonyát az aquiléjai pátriárkasághoz volt tárgyalandó; hanem, tekintve Magyarország megváltozott politikai irányát, talán a befolyásnak is vége szakadt, melyet a magyar királyok Aquilejára gyakoroltak. Visszhangja azonban még meg-megszólalt a régi időknek, midőn például Portogruaro pátriárka idején, 1402 körül, némelyek a magyar királyhoz küldének azon kéréssel, hogy hadi népet adjon segítségül. Valamint Teck Lajos pátriárka a velenceiek ellen harezolván, kétszer, utóbb, 1422 októberben személyesen indult Magyarországra segínyt keresendő és mind a két alkalommal négy-négyezer magyar fegyveressel tért vissza.

¹ *Városy*, Genealogia Lud. Helfenstein aeppi Colocen. a kalocsai Schematismus 1887. évf. XVIII—XXI. lapok.

